

Nr 314.

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående ändrad förläggningsplats för Värmlands flygflottilj m. m.; given Stockholms slott den 6 maj 1938.

Kungl. Maj:t vill härmed, under åberopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över försvarsärenden för denna dag, föreslå riksdagen att bifalla det förslag, om vars avlåtande till riksdagen föredragande departementschefen hemställt.

GUSTAF.

Janne Nilsson.

Utdrag av protokollet över försvarsärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms slott den 6 maj 1938.

Närvarande:

Statsministern HANSSON, ministern för utrikes ärendena SANDLER, statsråden PEHSSON-BRAMSTORP, WESTMAN, WIGFORSS, MÖLLER, LEVINSON, ENGBERG, SKÖLD, NILSSON, QUENSEL, FORSLUND.

Chefen för försvarsdepartementet, statsrådet Nilsson anför efter gemensam beredning med chefen för finansdepartementet:

Enligt 1936 års försvarsbeslut skall en av de till nyuppsättning beslutade flygflottiljerna, nämligen andra lätta bombflottiljen, jämte den i flottiljen ingående underofficerssskolan förläggas till Karlstad. I särskilda utskottets vid nämnda års riksdag i denna del av riksdagen utan erinran lämnade utlåtande nr 1 anfördes emellertid, att då det icke kunde överblickas, huruvida en framtida förändring av flygfältsförhållandena m. m. kunde komma att berättiga till en omplacering av flygförbanden, utskottet ville förorda, att frågan om de olika förbandens m. m. förläggning hölles öppen. Kungl. Maj:t borde sålunda på förslag av chefen för flygvapnet framdeles kunna verkställa eventuellt påkallad omplacering av förband m. m. till de olika förläggningsplatserna.

Genom beslut den 29 augusti 1936 har Kungl. Maj:t förordnat, bland annat, att andra lätta bombflottiljen skall benämnas Värmlands flygflottilj (F 7). Denna flygflottilj avses skola uppsättas från och med budgetåret 1940/1941.

Vad beträffar kostnaderna för de för Värmlands flygflottilj erforderliga byggnaderna m. m. hava dessa av 1936 års riksdags särskilda utskott angivits på följande sätt:

I ståndsättnings- och omändringsarbeten.	
Inredning av befintliga stallar till garage	kronor 15,000: —
Ny byggnadsarbeten.	
Hangarbyggnader för tre divisioner, vardera à 1,500 m ² à kronor 80: —	» 360,000: —
Uppställningsplan framför hangarerna	» 90,000: —
Verkstadsbyggnad med monteringshall	» 150,000: —
Elektrifiering av hangarer och verkstadsbyggnad m. m. ...	» 50,000: —
Vatten- och avloppsledningar för verkstadsbyggnaden ...	» 50,000: —
Bombförråd	» 20,000: —
Drivmedelsanläggning	» 25,000: —
Flygplatsbelysning jämte transformatoranläggning och anordningar för radioinstallation	» 210,000: —
Flygfältsarbeten (enligt av stadsingenjörskontoret i Karl- stad verkställda beräkningar)	» 500,000: —
Administrationskostnader och oförutsedda utgifter, cirka 5 procent å kronor 1,380,000: —	» 70,000: —
	<hr/> Summa kronor 1,540,000: —

Från chefens för flygvapnet och flygförvaltningens sida har på senare tid med styrka gjorts gällande, att beslutet om att förlägga en flygflottilj till Karlstad vore ur olika synpunkter mindre lämpligt och i varje fall omöjligt att genomföra inom den av riksdagen i sådant hänseende angivna kostnadsramen. Sålunda anmälde *flygförvaltningen* i sin skrivelse den 31 augusti 1937 angående utgifter till vissa engångskostnader för flygvapnets byggnader för budgetåret 1938/1939, att beträffande Värmlands flygflottilj vid flygstaben och flygförvaltningen undersökningar påginge rörande vissa nya förhållanden, som inträtt sedan den tidpunkt, då försvarskommissionen förordade Karlstad som förläggningssort.

Vidare inkommo *chefen för flygvapnet och flygförvaltningen* genom skrivelse den 2 oktober 1937 med framställning om utredning rörande Karlstadsflottiljens förläggningförhållanden. I nämnda skrivelse påpekades till en början, att under det att 1930 års försvarskommission i sitt betänkande liksom ock Kungl. Maj:t i försvarspropositionen till 1936 års riksdag föreslagit, att vid förläggandet av en flygflottilj till Karlstad Värmlands regemente skulle indragas, riksdagen i försvarsbeslutet bestämt, att Värmlands regemente skulle bibehållas i form av Värmlands fältjägarkår och förläggas till-

sammans med flottiljen till regementets nuvarande etablissement. I skrivelsen anfördes ytterligare bland annat följande:

I försvarskommissionens och sedermera riksdagens beräkningar hava inga kostnader upptagits för förvärv av för flygfält erforderliga markområden. Detta har, enligt vad som inhämtats, sin grund uti att representanter för Karlstad stad år 1935 för försvarskommissionens representanter under hand erbjödo sig att utan ersättning ställa till kronans förfogande ett för flygfält lämpligt område. — — — Sammanlagda kostnaden för markförvärv, för vilket ändamål försvarskommissionen ej ansett sig hava anledning beräkna några som helst kostnader, uppgår till — — — 405,000 kronor.

I försvarskommissionens och sedermera riksdagens kostnadsberäkningar för F 7 upptogs en summa av 500,000 kronor för iordningställande av flygfält i Karlstad. Enligt FK del IV, sid 225, hade av stadsingenjörskontoret i Karlstad lämnats uppgift om att för fältets iordningställande erfordrades detta belopp. — Vid av chefen för flygvapnet i maj månad 1937 på platsen verkställda undersökningar har det emellertid visat sig, att flygfältets iordningställande kommer att draga väsentligt större kostnader. Dessa kunna således beräknas uppgå till 1,637,000 kronor, eller 1,137,000 kronor mer än vad i riksdagsbeslutet finnes angivet. Från myndigheterna i Karlstad har den 30 april 1937 på förfrågan uppgivits, att stadsingenjören, som lämnat ifrågavarande uppgift, numera är död och att några anteckningar rörande av denne verkställda kostnadsberäkningar icke kunnat återfinnas. Under angivna förhållanden är det icke möjligt att söka en förklaring till ovannämnda starkt skiljaktiga beräkningar rörande kostnaderna för iordningställande av ett flygfält i Karlstad. Närmast till hands synes dock vara att förklara saken så, att stadsingenjören beräknat det vara tillfyllest att dränera och planera endast mindre delar av hela det ifrågavarande området och beräknat kostnaderna från denna utgångspunkt.

I det föregående har redogjorts för vissa förhållanden, som medfört, att kostnaderna för F 7 förläggning till Karlstad måste komma att högst väsentligt överstiga de av 1936 års riksdag beräknade. Såsom av bifogad översikt över kostnaderna för F 7 förläggning enligt olika alternativ närmare framgår, belöpa sig de av riksdagen beräknade kostnaderna till 1,540,000 kronor. Med hänsyn till de i det föregående berörda förhållandena komma kostnaderna — med utgångspunkt från 1935—1936 års prisnivå — att stiga till omkring 3,812,000 kronor. — — — F 7 förläggning i Karlstad blir särskilt dyrbar därigenom, att till kostnaderna för ett avsevärt antal nya byggnader komma betydande kostnader även för att erhålla ett flygfält.

Till ovan berörda omständigheter av ekonomisk art, som synas göra en omprövning av frågan om F 7 förläggning erforderlig, komma emellertid även andra förhållanden, som måste beaktas. Sedan 1935 har järnvägen Karlstad—Kil, som löper i omedelbar anslutning till flygfältsområdets östra begränsningslinje, elektrifierats. Därmed har området användbarhet såsom permanent militärt flygfält försämrats. Fältets dimensioner kunna visserligen i och för sig alltjämt anses i huvudsak motsvara de fordringar, som måste ställas på militära flygfält, men fältets utnyttjande, som redan förut inskränkts genom besvärande masker (skogklädd höjdräckning i nordväst och norr, bebyggelse i sydost, söder och sydväst), har genom järnvägens elektrifiering ytterligare försvårats. Flygfältet kan numera vidare — på grund av järnvägens elektrifiering i öster och ökad bebyggelse i söder — sägas praktiskt taget helt sakna utvecklingsmöjligheter.

Såsom sammanfattning av vad i det föregående anförts, få chefen för flyg-

vapnet och flygförvaltningen framhålla, att F 7 förläggning till Karlstad måste komma att medföra betydligt högre kostnader än vad riksdagen beräknat samt att flygflottiljen, trots dessa merkostnader, kommer att erhålla en förläggning, som är förenad med stora olägenheter. Flygfältet, som redan från början är otillräckligt med hänsyn till omgivande hinder, saknar utvecklingsmöjligheter och är dessutom av mindre god beskaffenhet.

Flygmyndigheternas skrivelse den 2 oktober 1937 utmynnade i en hemställan om bemyndigande för dem att i samråd med chefen för försvarsstaben samt, i vad avsåge förläggningsförhållandena i Karlstad, med chefen för armén verkställa fullständig utredning rörande eventuell förläggning av Värmlands flygflottilj till annan plats än Karlstad.

Det begärda bemyndigandet lämnades av Kungl. Maj:t genom beslut den 15 oktober 1937.

I anledning av det nyssnämnda bemyndigandet hava *chefen för flygvapnet och flygförvaltningen* med underdånig skrivelse den 3 mars 1938 inkommit med utredning rörande Värmlands flygflottiljs förläggning jämte av utredningen betingade förslag.

Beträffande de allmänna synpunkterna på valet av fredsförläggningssort för ett flygförband hava flygmyndigheterna i skrivelsen anfört bland annat följande:

För att erhålla klara utgångspunkter för bedömande av olika tänkbara platser lämplighet för förläggning av ett flygförband av flottiljs styrka hade inom flygstaben verkställt utredning angående de faktorer av skilda slag, till vilka hänsyn måste tagas vid val av fredsförläggningssorter för flygförband. Ett dylikt allsidigt klarläggande hade med hänsyn till frågans stora vikt synts nödvändigt. Valet av fredsförläggning komme nämligen att långt in i framtiden i hög grad inverka på ett flygförbands övnings- och utbildningsmöjligheter och därmed också på dess beredskap och krigsduglighet överhuvudtaget. Ett mindre lämpligt val skulle vidare kunna leda till beklagliga konsekvenser ur flygsäkerhetssynpunkt. Betydelsen härav framträdde med särskild skärpa, när man betänkte, att det med all sannolikhet skulle ställa sig mycket svårt — av ekonomiska skäl kanske omöjligt — att framdeles ändra ett missgrepp vid val av förläggningsplats.

De vid undersökningen framkomna allmänna synpunkterna på val av fredsförläggningssort för flygförband kunde sammanfattas sålunda:

a) Det geografiska läget bör för ett bombförband vara strategiskt undan- draget.

Orten bör vid krigstillfälle beräknas bliva luftvärnsskyddad.

b) Flygfältets minimistorlek bör vara $1,000 \times 1,000$ meter med goda utvecklingsmöjligheter i åtminstone två riktningar, vilka böra vara vinkelräta mot varandra. Markbeskaffenheten bör under alla årstider medgiva belastningen av tunga flygförband under hög flygfrekvens.

c) Flygfältets närmaste omgivning bör inom 3,000 meter från fältgränsen vara fritt från höga hinder i flera skilda riktningar. Ur synpunkten av riskerna i samband med start och landning bör flygplatsen ligga på något avstånd (minst 3 kilometer) från större, tätbebyggt samhälle.

d) Det kringliggande landskapet bör dels vara öppet (medgiva god tillgång på landningsmöjligheter), dels erbjuda god målterräng för bombfällning och skjutning helst över fritt vatten.

e) Läget bör vara tämligen avlägset från större civila flygplatser och luftfartsleder.

f) Dimfrekvensen bör icke vara hög.

g) Förefintligheten av goda civila undervisningsanstalter ävensom flygvetenskapliga och flygindustriella anläggningar i flygplatsens närhet är en fördel.

h) Därest vid val av plats väsentlig hänsyn skall tagas till ekonomiska förhållanden är det till stor fördel om ett fullt iordningställt flygfält finnes till disposition.

i) För de enskilda befattningshavarna är det önskvärt att hava tillgång på platsen till skolor för barnen samt att hava möjlighet att erhålla bostäder i den fria marknaden i flygförläggningens närhet.

I fråga om de olika alternativ, som kunde vara tänkbara för förläggning av den här ifrågavarande flygflottiljen, hava flygmyndigheterna i sin skrivelse meddelat, att chefen för försvarsstaben i ärendet verkställt en utredning angående de strategiska synpunkterna på denna fråga. Av utredningen, vilken med särskild skrivelse den 5 januari 1938 tillställts chefen för flygvapnet, hade framgått, bland annat, att förläggningsplatsen av vissa strategiska skäl borde väljas inom området mellan Hjälmaren, Vättern och Vänern samt norr (nordost) om sistnämnda sjö. Därest det ur andra synpunkter skulle anses lämpligt att förlägga flottiljen sydväst eller söder om nämnda område, men nära Vänern, hade chefen för försvarsstaben icke velat motsätta sig detta. I så fall borde emellertid väljas en så östligt belägen plats, som omständigheterna medgäve.

Inom de sålunda av chefen för försvarsstaben såsom lämpliga eller godtagbara angivna områdena hade — förutom Karlstadsförläggningen — åtskilliga alternativa förläggningsplatser gjorts till föremål för överväganden. Vissa av dessa platser hade av olika orsaker genast kunnat utmönstras såsom icke lämpliga. De områden, som närmast kunde komma i fråga, vore enligt flygmyndigheternas mening främst Närkesslätten söder om Örebro samt Västgötslätten. Med hänsyn till bland annat kravet på lämplig bomb- och skjutterräng framträdde härvid vissa delar av Västgötslättens intill södra Vänerstranden belägna delar såsom särskilt lämpliga. På grund av dessa överväganden hade flygmyndigheterna ansett sig böra inrikta utredningsarbetet rörande förläggningsplats för F 7 på följande platser och områden, nämligen: 1) Karlstad, 2) Karlskoga, 3) Örebro, 4) Trollhättan och 5) södra Vänerstranden mellan Lidköping och Halleberg.

Vad först beträffar förutsättningarna för att — i enlighet med försvarsbeslutet — förlägga flygflottiljen i fråga till *Karlstad* hava flygmyndigheterna i sin skrivelse anfört följande:

Karlstad är ur luftstrategisk synpunkt en lämplig plats för förläggning av bombförband. Befintligheten av andra militärt betydelsefulla mål på samma plats (infanterietablisement och vad därtill hörer ävensom broarna över Klarälven) kan knappast betraktas såsom ett skäl mot en förläggning av flygförband till Karlstad.

Det till flygfält avsedda området ligger vid stadens nordvästra utkant och är tillräckligt för anordnandet av ett flygfält av storleken omkring $1,000 \times 1,000$ meter. Möjligheten att för flygning utnyttja hela fältet inskränkes dock

genom de betydande hinder, som på de flesta sidor äro belägna omedelbart invid fältgränsen (se nedan). Vidare erfordras mycket omfattande dränerings- och planeringsarbeten för områdets iordningställande och det är starkt tvivel underkastat, om flygfältet någonsin kan bliva fullt användbart. Marken består av mossjord, tämligen sumpig, och markytan ligger obetydligt över Klarälvens och Vänerens nivå. Enligt erhållna uppgifter bruka stora delar av fältet vissa tider av året stå under vatten på grund av översvämningar. Risk föreligger därför att marken — särskilt under vissa tider av året — ej kommer att kunna motstå belastning av tunga flygplan.

Flygfältsområdet begränsas i norr och väster av sammanhängande skogsklädda bergssträckningar av delvis anseelig höjd. Längs områdets hela östra sida löper den numera elektrifierade järnvägen Karlstad—Kil; omkring 300 meter öster därom ligga på en höjdräckning Värmlands regementes kaserner (byggnader i flera våningar). I söder gränsar flygfältsområdet till stadens utkanter med numera i stort sett sammanhängande bebyggelse, i allmänhet 1-våningshus med flaggstänger m. m. Längs hälften av fältets södra begränsningslinje löper vidare järnvägen till Skoghäll. Denna är ännu icke elektrifierad och beslut därom förelåg ännu icke den 13 december 1937. Förberedelser härför äro dock vidtagna. Utanför flygfältsområdets sydvästra hörn är terrängen ännu i huvudsak öppen.

Anförda förhållanden giva vid handen, att det avsedda flygfältet på intet sätt motsvarar de krav på hinderfrihet runt flygfält, som numera måste uppställas. Militär flygning i större förband, i dålig sikt (dimma) och mörker skulle komma att medföra betydande risker för flygvapnets personal och materiel liksom för den söder om fältet boende befolkningen. Liknande allvarliga risker uppstå även, då flygplanen, särskilt om de äro lastade med bomber, under vissa vindförhållanden tvingas att omedelbart efter starten passera in över stadens tätt bebyggda delar. En framtida utvidgning av flygfältet kan betraktas såsom omöjlig.

Trakten omkring Karlstad är ur vissa synpunkter lämplig för ett flygförbands övningar. Skjut- och bombfällningsövningar torde således med fördel kunna äga rum över Väneren. Ur synpunkten av möjlighet till ombaseringar och övningar däri ävensom i fråga om nödlandningsmöjligheter är landskapet däremot föga ändamålsenligt. I stort sett saknas nämligen landningsmöjligheter annat än inom vissa mindre områden längs Vänerstranden.

Vad angår den civila flygverksamheten framgår av en skrivelse från drätselkammaren den 14 februari 1938, att staden räknar med att den reguljära trafikflygningen framdeles skall dragas till staden och att — därest civilflygning icke kan medgivas eller icke låter sig ordna på ett ur civilflygets synpunkt godtagbart sätt på det militära flygfältet — staden har för avsikt att anordna ett civilt flygfält vid Sjövik, d. v. s. omkring 3 å 4 kilometer söder om det militära flygfältet.

Att direkta anspråk på det militära flygfältet för civil flygverksamhet icke föreligga är i och för sig av största betydelse. Fördelen därav blir emellertid illusorisk genom att luftfartsleden Stockholm—Oslo under alla förhållanden torde komma att förläggas över Karlstad, där då också en s. k. fakultativ civil landningsplats torde komma att anläggas.

Önskvärdheten att i närheten av ett flygförband hava tillgång till goda civila undervisningsanstalter kan väl tillgodoses vid en förläggning till Karlstad.

De klimatologiska förhållandena i Karlstad kunna ur flygsynpunkt betraktas såsom godtagbara.

Vad personalens intressen angår utgör Karlstad i fråga om såväl skol- som bostadsförhållanden m. m. en fördelaktig och lämplig förläggningsort.

De ekonomiska förhållandena sammanhänga dels med behovet av nybygg-

nader för själva förläggningens ordnande, dels med kostnaderna för flygfältets anordnande.

Vad först angår behovet av nybyggnader kunna enligt den av chefen för armén verkställda utredningen följande lokaler avstås i I 22 etablissement: en bataljonskasern;

vissa förrådsutrymmen; dessa bliva dock otillräckliga för flottiljens behov; fem expeditionsrum, varav 3 stycken dock mycket små (8 kvadratmeter); en byggnad för underofficersbostäder, under vissa förutsättningar.

Därutöver kunna enligt utredningen befintliga ekonomiutrymmen utnyttjas gemensamt av infanteriförbandet och flygflottiljen. Vissa nybyggnader för mässlokaler för manskap bliva dock erforderliga.

Med utgångspunkt från anförda förhållanden bliva följande nybyggnader för F 7 erforderliga (å-priserna äro beräknade efter 1934—1935 års prisnivå, d. v. s. i huvudsaklig överensstämmelse med försvarskommissionens av 1936 års riksdag sedermera godtagna värden):

Kanslihus	kronor	150,000:—
Skolsalsbyggnad	»	100,000:—
Mässbyggnad för manskap	»	60,000:—
Intendenturförråd	»	60,000:—
Vapenverkstad med förråd samt fallskärms- och flygmaterieförråd	»	100,000:—
Hangarbyggnader för tre divisioner samt uppställningsplats framför hangarerna	»	550,000:—
Verkstadsbyggnad med monteringshall	»	210,000:—
Drivmedelsanläggningar, 2 stycken	»	45,000:—
Garagebyggnad jämte verkstad och förrådsutrymmen ...	»	55,000:—
Flygplatsbelysning jämte transformator	»	215,000:—
Elektrifiering samt vattenledningar och avloppsledningar	»	175,000:—
Bombförråd	»	20,000:—
Summa kronor		1,740,000:—

Beträffande flygfältets anordnande jämte därmed sammanhängande frågor hava förhandlingar ägt rum med drätselkammaren i Karlstad. Resultatet av dessa förhandlingar kan sammanfattas sålunda: Staden erbjuder sig att till kronans förfogande kostnadsfritt ställa i stadens ägo befintligt, för det militära flygfältet erforderligt område. Därjämte vill staden ställa vissa enskilda personer tillhöriga områden (i anslutning till flygfältsområdet) till kronans kostnadsfria förfogande, men förklarar sig icke vilja ikläda sig kostnader för inlösen av de byggnader, som finnas uppförda på ifrågavarande område. Enligt skrivelsen äro dessa byggnader approximativt taxerade till sammanlagt 65,000 kronor. Staden är vidare villig att underhålla och i vissa fall förbättra befintliga tillfartsvägar men vill icke bidra till erforderliga nyanläggningar. Slutligen är staden villig framdraga vatten-, avlopps- och gasledningar till flygfältets gräns; ledningar för elektrisk energi framdragas så, att flygfältets behov av energi kan tillfredsställas tillgodoses.

Med utgångspunkt från anförda erbjudanden bliva följande kostnader för flygfältets anordnande m. m. ofrånkomliga:

Flygfältsarbeten	kronor	1,615,000:—
Inköp av vissa å »flygfältet» i enskild ägo varande byggnader	»	65,000:—
Vägarbeten	»	22,000:—
Viadukt över järnvägen mellan etablissementet och flygfältet	»	68,000:—
Ersättning till arrendatorer, uppskattat	»	5,000:—
Summa kronor		1,775,000:—

Kostnaderna för F 7 förläggning till Karlstad kunna sålunda med utgångspunkt från 1934—1935 års prisnivå beräknas till:

För byggnader m. m.	kronor 1,740,000:—
Administrationskostnader:	
6 procent å kronor 1,670,000	» 100,200:—
För flygfältet m. m.	» 1,775,000:—
	<hr/>
	Summa kronor 3,615,200:—

Jämfört med 1936 års riksdagsbeslut innebär detta en kostnadsökning med 2,075,200, varav för byggnader m. m. 800,200 kronor och för flygfältet m. m. 1,275,000 kronor.

Anledningarna till denna betydande kostnadsökning hava berörts i chefens för flygvapnet och flygförvaltningens underdåniga skrivelse den 2 oktober 1937. Främst torde dessa sammanhånga med att beslutet av 1936 års riksdag att bibehålla I 22 icke torde hava föregåtts av någon närmare undersökning av infanterietablissemangets tillräcklighet för såväl I 22 som F 7, samt vidare — vad flygfältet beträffar — med ofullständiga beräkningar rörande erforderliga flygfältsarbeten i förening med de numera väsentligt ökade kraven på storlek och markbeskaffenhet av det område, som måste iordningställas till flygfält.

Ett bedömande av Karlstads lämplighet såsom förläggningsort för en flygflottilj kan sammanfattas sålunda:

Platsen är lämplig ur följande synpunkter: det strategiska läget, undervisningsanstalter, klimatet samt bomb- och skjutterräng.

Mot dessa fördelar stå emellertid allvarliga olägenheter. Det avsedda flygfältet saknar helt utvecklingsmöjligheter. Fältets användbarhet är vidare tvivelaktig på grund av markbeskaffenheten och risken för översvämningar. Det är icke uteslutet att flygfältet, en gång iordningställt, kan komma att visa sig praktiskt taget oanvändbart, därest icke ytterligare mycket betydande kostnader nedläggas på detsamma. De i stort sett runt hela fältet befintliga hindren innebära uppenbara risker för allvarliga olyckor vid militär flygning. Det kan av ekonomiska skäl betraktas såsom omöjligt att avlägsna dessa hinder.

Trakten omkring Karlstad försvårar ett flygförbands utspridning vid krigstillfälle och motsvarande övningar i fred och medger få möjligheter att undvika svåra haverier vid nödlandningar.

Därest det militära flygfältet skulle upplåtas för den civila lufttrafiken, skulle därmed följa betydande olägenheter.

Kostnaderna för en förläggning till Karlstad bliva betydande. De kunna vad flygfältet beträffar icke ens exakt beräknas.

Chefen för flygvapnet och flygförvaltningen hysa i följd av anförda förhållanden den uppfattningen, att en förläggning av F 7 till Karlstad skulle utgöra en olämplig, riskabel och därtill kostsam lösning, vars konsekvenser med hänsyn till flygsäkerheten och i kostnadshänseende icke ens kunna överblickas. Chefen för flygvapnet och flygförvaltningen anse sig icke kunna taga ansvaret för en sådan lösning.

I fråga om *Karlskoga* hava flygmyndigheterna anført, att flygfält för närvarande icke finnes där. Lämpligt område för flygfälts anordnande finnes emellertid omkring 2 kilometer nordväst om *Karlskoga* station. Kommunalfullmäktige i *Karlskoga* hade erbjudit sig icke blott att till kronans disposition och nyttjanderätt överlämna det ifrågavarande området utan jämväl att iordningställa flygfält därstädes till en storlek av 1,000 × 1,000 meter samt

att anlägga och underhålla vissa för flottiljen erforderliga vägar ävensom vatten-, avlopps- och elektriska ledningar m. m.

Under dessa förutsättningar inskränkte sig kostnaderna för flottiljens förläggning till Karlskoga i stort sett till kostnaderna för uppförande av de till etablissementet hörande byggnaderna. Därjämte syntes det dock vara nödvändigt att räkna med tjänstebostäder för delar av den icke kasernerade personalen. Med utgångspunkt från 1934—1935 års prisnivå och i överensstämmelse med försvarskommissionens av 1936 års riksdag sedermera godtagna beräkningar kunde kostnaderna för flottiljens förläggning till Karlskoga enligt närmare specifikation beräknas till 3,850,000 kronor.

Sammanfattningsvis hava chefen för flygvapnet och flygförvaltningen bekräftande Karlskogas lämplighet för förläggning av en flygflottilj anført följande:

Platsen är lämplig ur följande synpunkter: det strategiska läget, flygfältets storlek, beskaffenhet och relativa hinderfrihet, frånvaron av civil reguljär flygning, klimatet samt den tillgång som Bofors i tekniskt hänseende innebär.

Ur ekonomisk synpunkt innebär samhällets erbjudanden, att flottiljen kan erhålla ett gott flygfält och ett ändamålsenligt etablissement under för staten mycket gynnsamma villkor.

Mot dessa fördelar stå följande olägenheter. Flygfältets utvecklingsmöjligheter äro begränsade och osäkra. Det omgivande landskapet är ur flera synpunkter olämpligt för flygövningars bedrivande och innebär vissa risker. Särskilt utgör fältets belägenhet på kort avstånd från Bofors artilleriskjutfält faror för flygsäkerheten särskilt vid flygning i moln eller dålig sikt. Vissa svårigheter föreligga sannolikt att erhålla rutinerad civil lärarpersonal. Ur den enskildes synpunkt äro skol- och bostadsförhållandena mindre gynnsamma.

Chefen för flygvapnet och flygförvaltningen hysa i följd av anförda förhållanden den uppfattningen, att en förläggning av F 7 till Karlskoga ur många synpunkter erbjuder ett godtagbart alternativ. De därmed samtidigt förenade olägenheterna ur synpunkten bristande möjligheter till flygförbandens utspridning, i fråga om utbildning och övningar samt särskilt med hänsyn till flygsäkerheten äro emellertid av den art, att en förläggning till Karlskoga icke kan förordas, enär andra alternativ föreligga, som icke äro förenade med så starkt framträdande olägenheter.

I fråga om Örebro hava flygmyndigheterna i sin skrivelse anført, att där finnes ett staden tillhörigt civilt flygfält, som dock i sin nuvarande utsträckning icke motsvarade fordringarna på ett flygfält för en flygflottilj. Emellertid hade drätselkammaren i Örebro avgivit erbjudande att icke blott kostnadsfritt överlämna det nuvarande fältet till kronans disposition och nyttjanderätt utan jämväl att därutöver kostnadsfritt överlämna och till flygfält iordningställa de ytterligare områden, som erfordrades för att flygfältet skulle erhålla dimensionerna 1,000 × 1,000 meter. På grund av vissa hinder omedelbart intill flygfältets gränser kunde dock denna yta icke i alla riktningar fullt utnyttjas. Vidare hade staden förbundit sig att kostnadsfritt framdraga erforderliga vatten-, avlopps- och elektriska ledningar till vissa punkter invid flygfältet m. m. ävensom att vidtaga åtgärder till förhindrande i viss utsträckning av framtida högbegyggelse i flygplatsens närhet.

Kostnaderna för en förläggning av flygflottiljen till Örebro inskränkte sig under angivna förutsättning i stort sett till uppförande av de till etablissemnet hörande byggnaderna. Med tillämpning av de förut angivna beräkningsgrunderna kunde kostnaderna för förläggningen enligt närmare angiven specifikation beräknas till sammanlagt 3,320,000 kronor.

Förutsättningarna för en flygflottiljförläggning till Örebro sammanfattades av flygmyndigheterna sålunda:

Platsen är lämplig ur följande synpunkter: det strategiska läget, flygfältets dimensioner och beskaffenhet, det omgivande landskapets allmänna karaktär, undervisningsanstalterna, klimatet och bostadsförhållandena.

Ur ekonomisk synpunkt innebär slutligen stadens erbjudande, att flottiljen kan erhålla ett gott flygfält med ett ändamålsenligt etablissemnet under för staten mycket gynnsamma villkor.

Mot dessa uppenbara fördelar stå följande nackdelar. Kravet på att det militära flygfältet skall upplåtas för civil reguljär lufttrafik, flygfältets avsaknad av utvecklingsmöjligheter i norr och söder samt dess läge i *omedelbar* anslutning till ett stort samhälle med omfattande högbebyggelse, vilket innebär risker för militär och civil personal och egendom.

Chefen för flygvapnet och flygförvaltningen hysa i följd av anförda förhållanden den uppfattningen, att en förläggning av F 7 till Örebro ur flera synpunkter erbjuder ett godtagbart och fördelaktigt alternativ. De risker, som följa med fältets läge nära inpå staden, samt flygfältets avsaknad av utvecklingsmöjligheter i norr och söder medföra emellertid, att det icke kan anses lämpligt eller framsynt att till Örebro förlägga ett bombförband. Enär andra alternativ föreligga, som icke äro förenade med anförda olägenheter, anse sig chefen för flygvapnet och flygförvaltningen icke kunna förorda en förläggning av F 7 till Örebro.

Chefen för flygvapnet och flygförvaltningen hava därefter behandlat förutsättningarna för flygflottiljens förläggande till *Trollhättan* och därvid anført i huvudsak följande:

Trollhättan innesluter åtskilliga anläggningar, som kunna betraktas såsom sannolika mål för fientliga bombföretag. Framst märkas härvidlag Nydqvist och Holms anläggningar och Trollhätte kraftverks maskinbyggnad och regleringsdammar i stadens södra utkant eller sydligare delar, Stallbacka industriområde i stadens norra utkant samt Svenska Aeroplan A.-B. ytterligare norr därom. Det må emellertid bemärkas, att avstånden från den plats, där ett etablissemnet lämpligen bör uppföras vid en förläggning av F 7 till Trollhättan, till ovan angivna anläggningar i flertalet fall är så stort, att flygetablissemnet icke kommer att utgöra ett gemensamt bombmål med dessa befintliga anläggningar.

Den betydande lokala spridning, som utmärker flertalet av de i Trollhättan belägna anläggningarna utgör sålunda en faktor, som måste beaktas vid bedömandet av lämpligheten att till denna plats förlägga ytterligare ett för bombanfall sannolikt mål. Det bör även framhållas, att Trollhättan med sina för hela landet viktiga anläggningar torde bliva starkt luftvärnsförsvarat. För en till Trollhättan förlagd flottiljs vidkommande innebär detta, att flottiljen — därest den över huvud taget kvarligger på fredsförläggningssorten vid krigstillfälle — erhåller ett väsentligt bättre skydd mot flyganfall än vid en förläggning till de flesta andra tänkbara platser.

Ett flygfält är för närvarande under iordningställande cirka 4.5 kilometer norr om Trollhättans centrum. Såsom nedan kommer att närmare behandlas

erbjuda sig myndigheterna i Trollhättan i samverkan med Svenska Aeroplan A.-B. att dels kostnadsfritt överlämna detta fält till kronan, därest ett flygförband förlägges till staden, dels att därutöver överlämna och till flygfält iordningställa ytterligare områden, så att flygfältet erhåller en i huvudsak cirkelrund yta med 1,000 meters diameter jämte en därutanför liggande 100 meter bred ävenledes iordningställd zon. Vid en förläggning av F 7 till Trollhättan erhåller flotttiljen sålunda ett flygfält av tillfredsställande dimensioner. Markbeskaffenheten är god.

I fråga om hinder i flygfältets omedelbara omgivningar må anföras följande. Omkring 300 meter sydväst om flygfältets gräns ligger Svenska Aeroplan A.-B:s verkstäder. Söder om flygfältet torde etablissementet böra förläggas. Mellan dessa båda marker föreligger frihet från hinder inom ett några hundra meter brett område. Väster och nordväst om flygfältet flyter den här omkring 300 meter breda Göta älv; den västra stranden är intill ett par hundra meters avstånd från stranden låg. I denna riktning kan hinderfrihet sägas föreligga inom omkring 500 meters avstånd från fältgränsen. Utanför fältets gräns i norr och nordost är terrängen jämn och hinderfri. Samma förhållande gäller terrängen öster om flygfältet. På 500 meters avstånd går dock här en kraftledning, vilken dock, i händelse så i en framtid blir nödvändigt, kan förflyttas. Såsom sammanfattning kan sägas, att flygfältets närmaste omgivningar äro i hög grad fria från hinder. Icke på någon sida inskränkes den fria inflygningen av sammanhängande hinder. Synnerligen goda utvecklingsmöjligheter förefinnas genom att fältet kan utvidgas högst betydligt såväl åt nordost som åt öster och ostsydost. Vid mera betydande framtida utvidgning österut måste dock den ovannämnda kraftledningen flyttas.

Det omgivande landskapets allmänna karaktär är gynnsam för flygverksamhetens bedrivande. Trollhättetrakten är tämligen öppen och någon mil öster därom börjar Västgötaslätten med ganska goda baserings- och nödlandningsmöjligheter. Väneren utgör ett lämpligt målområde för vissa övningar i skjutning och bombfällning. Det hade dock varit till fördel, om avståndet till förläggningssort och målområde för skjutning och bombfällning varit mindre.

Vad angår flygfältets användning för civil flygverksamhet föreligga från stadens sida inga anspråk. Luftfartsleden Malmö—Göteborg—Oslo berör icke Trollhättetrakten. Däremot föreligger behov för Svenska Aeroplan A.-B. att få disponera flygfältet för bolagets provflygningar. I viss mån torde detta få anses utgöra en olägenhet, ehuruval icke av samma grad som en till en militär flygplats förlagd reguljär trafikflygning. Helt kan man heller icke bortse från, att en »samförläggning» av en civil industri och ett militärt flygförband kan medföra en del friktioner och irritationsmoment. Här antydda olägenheter av en förläggning av F 7 till Trollhättan uppvägas dock av de obestriddliga fördelar för flygförbandet, som en dylik samförläggning ur andra synpunkter medför. Här må i detta avseende endast pekats på, att grannskapet till en stor flygindustri innebär en värdefull tillgång för den tekniska tjänsten och den tekniska utbildningen vid ett flygförband. Dessa fördelar torde få anses uppväga de i det föregående berörda olägenheterna.

Trollhättans civila undervisningsanstalter äro sannolikt icke lika goda som i samhällen med fullständigt läroverk. De nyss berörda möjligheterna i fråga om den flygtekniska undervisningen äro däremot en fördel.

De klimatologiska förhållandena kunna betraktas såsom godtagbara.

Personalens intressen torde kunna väl tillgodoses i vad avser tillgången på lämpliga bostäder. I skolhänseende är Trollhättan däremot mindre fördelaktigt på grund av avsaknad av fullständigt läroverk. Närheten till Väners-

borg (14 kilometer), dit bussförbindelse upprätthålles, medför dock, att barnen kunna bo i hemmen inom förläggningssorten men gå i skola i Vänersborg.

Från Trollhättan stads drätselkammare har den 31 januari 1938 till flygförvaltningen inkommit en skrivelse, vari efter stadsfullmäktigebeslut lämnas vissa erbjudanden beträffande förläggning av en flygflottilj till Trollhättan. Skrivelsen innebär i huvudsak följande: Staden överlämnar kostnadsfritt för flygfält och etablissemang erforderliga områden samt bekostar flygfältets ävensom det därintill liggande säkerhetsområdets iordningställande. Staden anlägger vissa nya vägar samt bekostar dessas underhåll. Staden anlägger och bekostar ledningar för vatten och avlopp. Ledningar för elektricitet framdragas av Trollhätte kraftverk. Staden förbinder sig att vidtaga åtgärder till förhindrande dels av all bebyggelse inom 500 meter från flygfältets norra och östra gränser samt dels dessutom av bebyggelse högre än 1:15 utanför detta område samt i övriga riktningar. (I detta avseende sträcker sig Trollhättan längre i erbjudanden än övriga orter.)

Kostnaderna för F 7 förläggning till Trollhättan inskränka sig således liksom i Örebro huvudsakligen till uppförande av de till etablissemang hörande byggnaderna enligt nedanstående sammanställning:

Tablå utvisande kostnaderna för F 7 förläggning till Trollhättan.

A r b e t e n .	Kostnader.
	Kronor.
Kanslibyggnad med offmäss samt 4 offrum	200,000
Förläggningsbaracker, 4 st.	500,000
Bostadslägenheter, 10 eldst., för köksförest., maskinist och två eldare samt kökspersonal	71,000
Kök- och matinrättning	240,000
Ångcentraler med ytterledningar	167,000
Byggnad för skolsal, gymnastiksal, bad- och tvättinrättning	217,000
Vakt- och arrestbyggnad	30,000
Mässbyggnad för uoff och manskap samt 4 uoffrum	135,000
Sjukpaviljong och intendenturförråd med verkstadslokal	125,000
Vapenverkstad med förråd och bostad för vapenhantverkare samt fallskärms- och flygmaterieförråd	100,000
Hangarbyggnader för tre divisioner samt uppställningsplan framför hangarerna	550,000
Vattenledningar samt avloppsledningar	125,000
Verkstadsbyggnad med monteringshall	210,000
Drivmedelsanläggningar, 2 st.	45,000
Garagebyggnad jämte verkstad och förrådsutrymmen	55,000
Flygplatsbelysning jämte transformator	210,000
Utvändiga elektriska ledningar	30,000
Bombförråd	20,000
Terrasseringsarbeten	40,000
Stängsel	20,000
Administrationskostnader för ovanstående 6 %	185,000
Summa kronor	3,275,000

Som en sammanfattning av vad i det föregående anförts beträffande Trollhättans lämplighet för förläggning av en flygflottilj få chefen för flygvapnet och flygförvaltningen anföra följande.

Ur strategisk synpunkt är Trollhättans läge godtagbart, om ock i vissa lägen icke det allra bästa. Det ökade skydd, som en till Trollhättan förlagd flottilj kan beräknas erhålla, utgör en faktor, som måste tillmätas betydelse

vid jämförelse mellan Trollhättan och andra platser, vilka senare visserligen måhända icke kunna anses vara i lika hög grad utsatta för flyganfall men som å andra sidan icke heller äga motsvarande skyddsmedel.

Ett flygfält av tillräckliga dimensioner och god markbeskaffenhet kan erhållas. Fältets omedelbara omgivning är i hög grad om också icke fullständigt fri från hinder. Mycket goda utvecklingsmöjligheter föreligga i två vinkelräta riktningar. Det omgivande landskapet, särskilt Västgötaslätten och Vänern, är i flera avseenden gynnsamt för ett flygförbands övningar av olika slag. Närheten till Svenska Aeroplan A.-B. innebär såväl olägenheter som fördelar. Frånvaron av reguljär trafikflygning är en fördel. De klimatologiska förhållandena äro godtagbara. Ur personalens synpunkt äro bostadsförhållandena goda och skolförhållandena drägliga. Ur ekonomisk synpunkt innebär slutligen stadens erbjudande, att flottiljen kan erhålla ett gott flygfält med ett ändamålsenligt etablissement under för staten mycket gynnsamma villkor.

Chefen för flygvapnet och flygförvaltningen hysa i följd av anförda förhållanden den uppfattningen, att en förläggning av F 7 till Trollhättan erbjuder ett godtagbart alternativ, som måste anses överlägset övriga i denna utredning hittills behandlade sådana.

Slutligen hava chefen för flygvapnet och flygförvaltningen i sin skrivelse ingående behandlat alternativet med en förläggning av flottiljen till en plats å södra *Vänernstranden mellan Lidköping och Halleberg*. Myndigheterna hava därvid anført i huvudsak följande:

Av de i denna utredning behandlade faktorer, som böra utöva inflytande på valet av förläggningsort för ett flygförband, är det särskilt två, som ur fredssynpunkt förtjäna att uppmärksammas. Den ena bottnar i strävan att erhålla ett flygfält, som icke blott har tillräckliga dimensioner och god markbeskaffenhet utan jämväl är så fritt från omgivande hinder, att högsta grad av flygsäkerhet skapas. Den andra sammanhänger med önskemålet att skapa gynnsammast möjliga betingelser för flygövningarnas bedrivande; härvid framträder särskilt betydelsen av att nära inpå fredsförläggningen hava möjligheter till bombfällning och skjutning, det senare även mot mål i luften.

I här berörda avseenden liksom i flera andra, utgör Trollhättan en lämpligare förläggningsort än övriga behandlade alternativ. Icke heller Trollhättan kan emellertid betraktas såsom en fullt idealisk plats. I syfte att få klarlagt, huruvida icke de militära fordringarna på en förläggningsort för ett flygförband skulle kunna till fullo bliva tillgodosedda, ha chefen för flygvapnet och flygförvaltningen verkställt undersökningar av vissa områden och platser utöver de i det föregående behandlade. Härvid har området mellan Lidköping och Halleberg på grund av landskapets allmänna beskaffenhet — utpräglat slättland — och omedelbara närhet till Vänern gjorts till föremål för särskild uppmärksamhet.

Såsom resultat av dessa undersökningar har framgått, att synnerligen gynnsamma möjligheter för förläggning av en flygflottilj föreligga å *Sätenäs egendoms* markområden omkring 23 kilometer ostnordost om Vänersborg.

Sätenäs läge ur luftstrategisk synpunkt är något lämpligare än det cirka 30 kilometer längre sydväst ut belägna Trollhättans. I fråga om luftvärn kommer dock en flottilj vid Såtenäs sannolikt att vara svagare skyddad, än om den är förlagd till Trollhättan. Ur synpunkten av förhållandena i fred framträder Såtenäs såsom i flera avseenden överlägset samtliga övriga behandlade alternativ. Inom egendomen kan sålunda för relativt ringa kost-

nader åstadkommas ett mycket stort flygfält av fullgod beskaffenhet, vars omgivningar äro osedvanligt fria från hinder av alla slag. Söder och österut gränsar flygfältet omedelbart till Västgötaslätten med dess ganska goda baserings- och nödlandningsmöjligheter, omedelbart väster och norr om fältet ligger Vänern såsom en idealisk terräng för skjutning och bombfällning. Platsen är vidare helt fri från varje slag av civilflygning. De klimatologiska förhållandena torde överensstämma med de för Trollhättan gällande.

Mot här angivna uppenbara fördelar stå egentligen endast vissa olägenheter i fråga om den teoretiska utbildningens beroende av tillgång till civila läroanstalter ävensom i fråga om personalens intressen av förläggning till plats med åtminstone realskola, möjligheter att åtminstone i viss utsträckning erhålla bostäder i allmänna hyresmarknaden m. m. Dessa olägenheter böra emellertid icke tillmätas alltför stor betydelse, särskilt som avstånden till Vänersborg och Lidköping icke torde utesluta, att särskilda bussförbindelser för skolgången anordnas.

Ur ekonomisk synpunkt kommer en förlängning till Såtenäs att ställa sig dyrbarare än övriga alternativ, därest man endast tager hänsyn till engångskostnaderna för förläggningens ordnande. Tager man i betraktande, att en förläggning till Såtenäs sannolikt kommer att medföra minskade utgifter för flygövningar och transporter m. m., synes det emellertid troligt, att detta alternativ i själva verket utgör den mest ekonomiska lösningen av F 7 förläggningsfråga. I varje fall torde man erhålla högsta tänkbara effektivitet för nedlagda kostnader.

Förhandlingar med ägaren till Såtenäs, hovjägmästare Lund, hava givit vid handen, att egendomen kan förvärfvas för 650,000 kronor utan inventarier. Fastigheten är in-tecknad för cirka 348,000 kronor i Älvsborgs läns hypoteksförening, varav cirka 238,000 löpa mot 4 ränta och cirka 110,000 mot 3¼ procent ränta; båda lånen amorteras med ½ procent om året, vartill kommer 1/10 procent årligt förvaltningsbidrag. För flygfältets iordningställande erfordras 250,000 kronor. Ledningar för vatten, avlopp och elektricitet bliva något dyrare än i övriga alternativ. Slutligen måste tjänstebostäder uppföras för i stort sett samtlig personal, motsvarande en kostnad av omkring 730,000 kronor. I övrigt bliva kostnaderna lika med de för Örebro och Trollhättan beräknade. Det kan möjligen bliva nödvändigt att förutom Såtenäs framdeles även inköpa cirka 60 hektar angränsande mark sydost Såtenäs för att förhindra bebyggelse, som kan bliva till hinder vid start och landning. Detta område torde gå att förvärva för 100,000 kronor. Denna kostnad är emellertid ej upptagen i vidstående kostnadstablå, dels emedan behov av ifrågavarande utökning icke för närvarande föreligger, dels när den nordöstra delen av Såtenäs egendom framdeles eventuellt kan delvis fransäljas såsom möjligen icke erforderlig för flottiljens behov.

Med utgångspunkt från anförda förhållanden kunna de totala kostnaderna för Såtenäs beräknas enligt vidstående tablå.

Såsom sammanfattning få chefen för flygvapnet och flygförvaltningen anföra följande.

Betraktat ur objektivt militära synpunkter måste Såtenäs anses vara överlägset alla andra undersökta alternativ. Då personalens intressen framdeles sannolikt torde kunna bliva bättre tillgodosedda än vad som till en början måhända blir fallet och då hänsyn till de relativt betydande engångskostnaderna icke böra få tillmätas utslagsgivande betydelse, hysa chefen för flygvapnet och flygförvaltningen den uppfattningen, att en förläggning till Såtenäs utgör den bästa lösningen av frågan om F 7 förläggning.

Tablå utvisande kostnaderna för F 7 förläggning till Sätenäs.

Arbeten.	Kostnader.
	Kronor.
Kanslibyggnad med off-mäss samt 4 off-rum	200,000
Förlägningsbaracker, 4 st.	500,000
Bostadslägenheter, 10 eldst., för köksförest., maskinist och två eldare samt kökspersonal	71,000
Kök- och matinrättning	240,000
Ångcentraler med ytterledningar	167,000
Byggnad för skolsal, gymnastiksal, bad- och tvättinrättning	217,000
Vakt- och arrestbyggnad	30,000
Mässbyggnad för u-off. och manskap samt 4 u-off-rum	135,000
Sjukpaviljong och intendenturförråd med verkstadslokal	125,000
Vapenverkstad med förråd och bostad för vapenhantverkare samt fallskärms- och flygmaterieförråd	100,000
Hangarbyggnader för tre divisioner samt uppställningsplan framför hangarerna	550,000
Vattenledningar samt avloppsledningar + vattenverk	245,000
Verkstadsbyggnad med monteringshall	210,000
Drivmedelsanläggningar, 2 st.	45,000
Garagebyggnad jämte verkstad och förrådsutrymmen	75,000
Flygplatsbelysning jämte transformator	210,000
Utvändiga elektriska ledningar	30,000
Bombförråd	20,000
Terrasseringsarbeten	85,000
Stängsel	20,000
Tjänstebostäder å 4,000 kr./bost. (182 eldstäder)	730,000
Administrationskostnader för ovanstående 6 %	240,000
Flygfältsarbeten	250,000
Markförvärv	650,000
Elektrifiering	(+ 40,000) ¹⁾
	125,000
	Summa kronor 5,270,000
	+ 40,000¹⁾
	= kronor 5,310,000

Såsom *sammanfattning* av det utförda utredningsarbetet och därav följande förslag hava chefen för flygvapnet och flygförvaltningen i sin skrivelse den 3 mars 1938 anfört följande:

Det har av de verkställda utredningarna framgått, att en förläggning av F 7 till Karlstad skulle innebära en olämplig, riskabel och därtill kostsam lösning av F 7 förläggningsfråga. Det har även påvisats, att andra möjligheter i fråga om val av förläggningssort föreligga, vilka ur olika synpunkter äro Karlstadsalternativet klart överlägsna.

Med anledning av anförda förhållanden anse chefen för flygvapnet och flygförvaltningen det vara nödvändigt, att 1936 års riksdags beslut om förläggning av F 7 till Karlstad upphäves och att flottiljen förlägges till annan plats.

Innan myndigheterna övergå till att framlägga förslag till annan förläggningssort för F 7, böra emellertid vissa med upphävandet av beslutet om Karlstad såsom förläggningssort sammanhängande förhållanden först beröras.

Enligt 1936 års försvarsbeslut skulle, i överensstämmelse med försvars-

¹⁾ Därest fastigheten skall göras gravationsfri, torde detta icke kunna ske på annat sätt än genom uppköp av mot lånen svarande belopp i hypoteksbanksobligationer, vilket torde medföra en engångskostnad av omkring 40,000 kronor.

kommissionens förslag, flygvapnets underofficersskola förläggas till F 7, Karlstad, i stället för till F 1, Västerås, dit skolan varit förlagd alltsedan tidpunkten för dess första organiserande år 1932. Försvarskommissionens förslag om skolans förflyttning torde hava bottnat i en önskan att för underofficersskolan utnyttja den goda tillgång på lokaler i Karlstad, som skulle bliva en följd av Värmlands regementes fullständiga indragning. Något behov av en förflyttning av flygvapnets underofficersskola ur synpunkten av lokal-tillgången i Västerås föreligger emellertid icke. Ur flygvapnets synpunkt är en dylik förflyttning ej heller önskvärd; fastmera skulle en dylik åtgärd numera vara olämplig, enär därmed skulle följa ombyte av hela den civila lärarpersonalen, som vid underofficersskolan i Västerås vunnit rikliga erfarenheter beträffande den speciella undervisningen vid ifrågavarande skola. Slutligen må framhållas, att en förläggning av underofficersskolan till F 7 under nu rådande förutsättningar skulle medföra icke oväsentligt ökade byggnads-kostnader för F 7 och detta oberoende av till vilken plats denna flottalj än förlägges.

På anförda skäl finna chefen för flygvapnet och flygförvaltningen det vara mest ändamålsenligt, att 1936 års riksdagsbeslut om underofficersskolans förläggning till F 7 upphäves och att skolan i stället allt framgent förlägges till F 1, Västerås.

Under förhandlingarna angående Karlstad har från därvarande myndigheters sida framförts vissa synpunkter rörande stadens mellanhanden med kronan i fråga om av staden till Värmlands regementes disposition ställda markområden m. m. I huvudsak har härvid framkommit följande. Genom kontrakt mellan kronan och staden den 7 december 1906 har staden utan ersättning med full äganderätt upplåtit vissa områden för Värmlands regementes behov. I § 4 av nämnda kontrakt stadgas, att därest ifrågavarande områden »icke längre skulle behövas till förläggning av ett infanteriregemente eller annat truppförband av motsvarande storlek» vore kronan skyldig att till staden utan kostnad överläta meromnämnda områden. Under de skriftliga förhandlingarna med Karlstads myndigheter har vid olika tillfällen framkommit, att Karlstad med stöd av ovan relaterade paragraf anser sig hava rätt att återfå delar av I 22 övningsfält, på grund av den minskning regementet skall undergå enligt 1936 års försvarsbeslut. Emellertid har det visat sig, att Karlstadsmyndigheterna göra sina krav oberoende av om ett flygförband förlägges till staden eller icke. Till belysande av detta förhållande må anföras, vad drätselkammaren i sin skrivelse till chefen för flygvapnet och flygförvaltningen den 28 januari 1938 i denna fråga anført. Där säges följande: »Stadens rätt att återfå regementsområdena kan icke hava blivit kringskuren utan består enligt bestämmelserna i kontraktet mellan kronan och staden av år 1906 allt fortfarande. Att en flygflottalj förlägges hit föranleder ingen ändring i denna sak. Staden skall ju nämligen på sätt ovan sagts kostnadsfritt upplåta markområden för flygfältet.»

Enär således enligt myndigheternas i Karlstad egen uppfattning en förläggning av F 7 till Karlstad eller till annan plats icke utövar inflytande på stadens krav på återfående av vissa markområden tillhörande I 22, hava chefen för flygvapnet och flygförvaltningen icke funnit anledning föreligga, att i denna utredning upptaga till närmare granskning frågan om de av myndigheterna i Karlstad uppställda kravens rättmätighet eller vilka möjligheter, som kunna föreligga att tillmötesgå dessa krav.

Återgående till frågan om val av ny förläggningsort för F 7 få chefen för flygvapnet och flygförvaltningen anför följande. De verkställda undersökningarna giva vid handen, att den ur objektiv militär synpunkt bästa lösningen erhålles, om F 7 förlägges till Sätenäs. Denna lösning måste därför

av chefen för flygvapnet och flygförvaltningen givas företräde framför andra alternativ.

Därest Kungl. Maj:t skulle anse, att en förläggning av F 7 till Sätenäs på grund av de därmed förenade större kostnaderna icke bör ifrågakomma, bör någon av de platser väljas, som på grund av kommunala myndigheters erbjudanden ställer sig ekonomiskt fördelaktig och samtidigt är militärt godtagbar. Av ifrågavarande platser är Trollhättan lämpligast och kan betraktas såsom ett fullt godtagbart alternativ.

I anslutning till ovanstående få chefen för flygvapnet och flygförvaltningen anföra följande. En förläggning till Sätenäs, alternativt Trollhättan, kommer att medföra, att den dit förlagda flottiljen erhåller ett flygfält, som särskilt i fråga om hinderfrihet och markbeskaffenhet är väsentligt bättre än flygfältet på Karlsborg, dit F 6 skall förläggas. Enligt riksdagsbeslutet skall emellertid F 6 utgöras av en tung bombflottilj, d. v. s. ett förband, som är i behov av ett större och bättre fält än en lätt bombflottilj (F 7).

Vad ovan anförts beträffande flygfälten på Karlsborg, respektive Sätenäs (ev. Trollhättan) synes göra det lämpligt, att en omplacering av flottiljerna kommer till stånd. Till Karlsborg bör således förläggas den lätta bombflottiljen och till Sätenäs (ev. Trollhättan) den tunga. I huvudsak innebär en dylik omläggning ingen annan förändring i hittills vidtagna dispositioner än att vid Sätenäs (ev. Trollhättan) uppföras hangarer avsedda för tunga flygplan i stället för för lätta sådana, under det att de för Karlsborg beräknade större hangarerna i motsvarande grad minskas. Den nu under uppförande varande hangaren för en tung division är i huvudsak tillräcklig för två lätta divisioner. I stället för ytterligare två hangarer för tunga divisioner på denna plats erfordras sålunda endast en hangar för en lätt division.

Slutligen få chefen för flygvapnet och flygförvaltningen anföra följande. Enligt 1936 års riksdagsbeslut skall F 7 uppsättas från och med den 1 juli 1940. För att detta skall bli möjligt är det oundgängligen nödvändigt, att för flygfältets iordningställande erforderliga arbeten igångsätts och slutföras under budgetåret 1938/1939. Under 1939/1940 måste de erforderliga byggnaderna uppföras och flygfältet samtidigt ligga i vall.

Av anförda skäl synes det nödvändigt, att frågan om F 7 förläggning föreläggas innevarande års riksdag för principbeslut i fråga om platsen. Vidare erfordras, att innevarande års riksdag beviljar de medel, som erfordras för markförvärv och flygfältsarbeten ävensom för vissa förberedelser i övrigt vid Sätenäs, varemot med beviljande av medel för etablissemang m. m. lämpligen bör anstå till 1939 års riksdag. Därest Eders Kungl. Maj:t finner det lämpligt att i stället för Sätenäs föreslå Trollhättan såsom förläggningsort, erfordras under budgetåret 1938/1939 medel endast för förberedelser av olika slag. Härför kunna 100,000 kronor beräknas vara tillfyllest. Flygfältets iordningställande kommer enligt erbjudandet av drätselkammaren att igångsättas så snart beslut i förläggningsfrågan föreligger och beräknas tagas i bruk i full utsträckning sommaren 1940.

Flygmyndigheternas skrivelse utmynnar i förslag,

att 1936 års riksdagsbeslut om förläggning av F 7 till Karlstad måtte upphävas,

att F 7 måtte förläggas till Sätenäs och att härför måtte anvisas ett belopp av 5,310,000 kronor, varav 1,000,000 kronor för budgetåret 1938/1939 samt återstoden under budgetåret 1939/1940,

att — därest förslaget om flottiljens förläggning till Sätenäs icke skulle vinna Kungl. Maj:ts gillande — F 7 måtte förläggas till Trollhättan och här-

för anvisas ett belopp av 3,275,000 kronor, varav 100,000 kronor för budgetåret 1938/1939 och återstoden under budgetåret 1939/1940,

att flygvapnets underofficersskola måtte förläggas till Västmanlands flygflottilj samt

att F 7 skulle utgöra tungt bombförband och Karlsborgs flygflottilj lätt bombförband.

Flygmyndigheterna hava slutligen i skrivelsen meddelat, att chefen för försvarsstaben i ärendet anfört, att Sätenäs ur luftskyddssynpunkt vore att föredraga framför Trollhättan men att även Trollhättan vore godtagbart som förläggningsplats samt att det vore av synnerlig vikt att arbetet med förläggningens ordnande igångsattes redan instundande sommar.

Efter avlåtandet av den nyssnämnda skrivelsen den 3 mars 1938, för vars huvudsakliga innehåll sålunda redogjorts, hava flygmyndigheterna efter hand inkommit med ytterligare utredning i den föreliggande förläggningsfrågan.

Sålunda har *flygförvaltningen* i skrivelse *den 12 mars 1938*, i anslutning till det i den föregående skrivelsen framlagda förslaget om förvärvande av egendomen Sätenäs i Tuns socken av Skaraborgs län för anordnande av flygflottiljförläggning där, till närmare behandling upptagit frågan om sättet för egendomens förvärvande. Flygförvaltningen har därutinnan meddelat, att ämbetsverket med egendomens ägare, hovjägmästaren P. A. Lund, upptagit förhandlingar om inköp av densamma. Som resultat av förhandlingarna hade från Lund till flygförvaltningen överlämnats ett utkast till köpekontrakt, enligt vilket Lund till Kungl. Maj:t och kronan försålde egendomen på i kontraktet närmare angivna villkor för en köpeskillning av 650,000 kronor. Tillika hade meddelats, att utsikt saknades att genom frivillig överenskommelse med ägaren erhålla förmånligare villkor än utkastet innehöll. I anslutning härtill har flygförvaltningen anfört följande:

Ämbetsverket har låtit värdera egendomen genom arméförvaltningens fortifikationsstyrelses domänofficer översten N. Wikander och domänintendenten i Skaraborgs län ryttmästaren B. Ekberg, vilka avgivit ett den 1 mars 1938 dagtecknat värderingsinstrument, däri egendomen åsatts ett värde av 614,700 kronor.

Vid sin prövning av utkastet till köpekontrakt har ämbetsverket funnit anledning till följande huvuderinringar mot detsamma.

Köpeskillingen skulle utgöra 650,000 kronor. Detta belopp synes, med hänsyn till önskvärdheten att få till stånd en frivillig uppgörelse, visserligen kunna ur kronans synpunkt godtagas. På sätt nedan skall påvisas, överstiger emellertid den verkliga förvärvskostnaden enligt avtalsutkastet väsentligt berörda belopp.

Det förutsattes i utkastet, att kronan skulle i avräkning å köpeskillingen övertaga två hypotekslån för tillhopa cirka 348,000 kronor. Det har under förhandlingarna av jordägarens ombud uppgivits, att en överenskommelse med vederbörande hypoteksinrättning om frigörande av lånen — vilka vore bundna till respektive år 1990 och år 2000 — komme att draga en kostnad av cirka 40,000 kronor. Med nämnda belopp har även räknats i skrivelsen den 3 mars 1938.

Utöver köpeskillingen samt kostnaden för lånens frigörande skulle emel-

lertid kronan vid en uppgörelse i enlighet med utkastet åtaga sig ytterligare ekonomiska förpliktelser. Jämlikt § 4 mom. 1 skulle kronan sålunda övertaga viss förpliktelse att årligen leverera 90 kg råg till en välgörenhetsinrättning. Det kapitaliserade värdet härav torde kunna beräknas till cirka 300 kronor. Härjämte skulle kronan enligt sagda paragraf, mom. 2—5 ikläda sig ansvar för odlingslån, vilkas kapitaliserade värden synas kunna uppskattas till sammanlagt ungefär 12,500 kronor. Vidare har jordägaren förbehållit sig att framtiden få lyfta ett till cirka 14,000 kronor beräknat ersättningsbelopp för skada å egendomen till följd av Vänerens reglering, oaktat nämnda skada icke inträffat vid tiden för överlåtelsen.

Samtliga nu nämnda prestationer från kronan eller jordägaren förbehållna rättigheter lära rätteligen vara att anse såsom tillägg till köpeskillingen, vilken på grund härav finge anses ökad med cirka $(40,000 + 300 + 12,500 + 14,000) = 66,800$ kronor eller till cirka 716,800 kronor. Detta belopp anser flygförvaltningen med hänsyn till egendomens taxeringsvärde 548,800 kronor och ovan nämnda värdering å 614,700 kronor vara för högt.

På grund härav torde vara nödvändigt att tillgripa expropriation. Kostnaderna härför beräknar ämbetsverket enligt följande grunder:

Expropriationsersättning	kronor 615,000: —
Expropriationskostnader	» 15,000: —
Oförutsedda utgifter	» 10,000: —
	<hr/>
	Summa kronor 640,000: —

Enligt angivna beräkningar är egendomens förvärvande medels expropriation för kronan avsevärt fördelaktigare än enligt förenämnda avtalsutkast. Själva expropriationsersättningen synes kunna beräknas till det av Wikander och Ekberg satta värde avrundat till 615,000 kronor, vilket överstiger taxeringsvärdet, 548,800 kronor, med icke mindre än 66,200 kronor.

Under åberopande av det sålunda anförda hemställda flygförvaltningen, att Kungl. Maj:t måtte dels förordna, att egendomen Såtenäs skulle för förläggning av F 7 i den ordning lagen den 12 maj 1917 om expropriation stadgar till kronan avstås, dels ock av det i chefens för flygvapnet och flygförvaltningens skrivelse den 3 mars 1938 för budgetåret 1938/1939 begärda anslaget, därest detsamma av riksdagen beviljades, för ifrågavarande ändamål ställa till flygförvaltningens förfogande ett belopp av 640,000 kronor.

Därefter hava *chefen för flygvapnet och flygförvaltningen* i skrivelse den 31 mars 1938 inkommit med kompletterande utredning rörande vissa med en förläggning till Såtenäs alternativt Trollhättan sammanhängande förhållanden.

Myndigheterna hava därvid till en början upptagit frågan, huruvida icke vid en förläggning till Såtenäs delar av egendomen kunde vara tillfyllest för flottiljens behov, varvid andra delar kunde tänkas av kronan försäljas eller överlämnas till domänverkets förvaltning. Härutinnan verkställda undersökningar gäve vid handen, att flottiljens behov av utrymmen, inräknat skjut- och bombfällningsterräng, syntes kunna tillgodoses utan att hela egendomen toges i anspråk. Sålunda vore vissa i och för sig icke obetydliga områden å egendomens östra delar för närvarande icke oundgängligen nödvändiga för flottiljens behov. Domänintendenten i Skaraborgs län hade värderat dessa

områden till 100,000 kronor. Vid ett inköp av Sätenäs syntes det emellertid knappast vara möjligt att ur köpet utesluta ifrågavarande delar av egendomen. På förfrågan hade domänstyrelsen förklarat sig intet hava att erinra mot att ifrågavarande delar ställdes under domänverkets förvaltning.

Myndigheterna hava vidare ingått på en närmare utveckling av sitt i skrivelsen den 3 mars 1938 gjorda uttalande, att det syntes troligt, att Sätenäs-alternativet med hänsyn till minskade utgifter för flygövningar och transporter m. m. i själva verket utgjorde den mest ekonomiska lösningen av flottiljens förlägningsfråga. Myndigheterna hänvisade därutinnan till en av chefen för flygvapnet utarbetad, skrivelsen bifogad P. M., av vilken framginge, att de årliga kostnaderna för flygvapnets övningar m. m. vid en förläggning till Trollhättan kunde beräknas bli minst 38,000 kronor högre än vid en förläggning till Sätenäs. Härtill komme, att kostnaderna för underhåll av flygfältet i Trollhättan bleve icke oväsentligt högre än motsvarande kostnader i Sätenäs. Slitningen av flygfältet i Trollhättan komme nämligen att bli större än vid Sätenäs på grund av aeroplanfabrikens flygningar å det förra fältet och fabriksbolaget vore icke villigt att bidra med underhållskostnaderna för flygfältet.

Vidare hava flygmyndigheterna i skrivelsen den 31 mars 1938 ånyo upptagit till behandling den i skrivelsen den 3 mars 1938 berörda frågan om fördelar och olägenheter av den avsedda gemensamheten med aeroplanfabriken ifråga om begagnandet av flygfältet i Trollhättan vid en förläggning dit. För att förbereda en reglering av förhållandena i olika hänseenden mellan kronan (flygflottiljen) och fabriksbolaget vid en dylik gemensamhet hade myndigheterna fört vissa skriftliga förhandlingar med bolaget. På grund av vad vid dessa förhandlingar framkommit måste de olägenheter, som antytts i skrivelsen den 3 mars 1938, anses vara väsentligt allvarigare än vad man tidigare haft anledning befara. Bolagets provflygningar komme att få en betydande omfattning och bolaget förbehölle sig full frihet angående tiderna för dessa. Bolaget kunde icke förbinda sig att ställa sig i beroende av den militära flygverksamheten, varmed indirekt måste anses följa, att flottiljens verksamhet måste underordnas bolagets godfinnande. Det framginge vidare, att bolaget räknade med att flygfältet skulle förbli bolagets egendom men få kostnadsfritt disponeras av kronan, som skulle helt svara för och bekosta flygfältets utrustning, underhåll, skatter m. m. De anförda förhållandena medförde, att den i skrivelsen den 3 mars 1938 uttalade uppfattningen, att de med en samförläggning förenade olägenheterna skulle komma att uppvägas av därmed förenade fördelar, icke längre kunde vidhållas. Olägenheterna måste numera anses komma att bli vida större än fördelarna.

Med anledning av en av Axvalls municipalnämnd den 22 mars 1938 gjord framställning om att Axvalla hed borde komma i åtanke som förläggningssort för flygflottiljen har *chefen för flygvapnet* med skrivelse den 5 april 1938 inkommit med en rapport över verkställd rekognoscering rörande möjligheterna för en dylik förläggning. Rekognosceringen hade utförts den 30

och 31 mars 1938 av byggnadsassistenten C. Gunnarson med biträde av schaktmästaren T. E. Öhberg. Av rapporten framginge, att de uppskattade kostnaderna för anordnande av flygfält å Axvalla hed uppginge till 2,250,000 kronor. Med tillämnande av de beräkningsgrunder, som använts i chefens för flygvapnet och flygförvaltningens utredning rörande flottiljens förläggning, skulle kostnaderna för en förläggning till Axvall bliva för etablissemnetet 3,300,000 kronor, för flygfältet 2,250,000 kronor och för tjänstebostäder 450,000 kronor eller tillhopa 6,000,000 kronor. Till denna summa komme emellertid ytterligare kostnader. Sålunda bleve det nödvändigt, att kronan återförvärvade viss mark å övningsfältet, som tidigare försålts till Skaraborgs läns landsting. Detta område måste också helt befrias från därå befintliga, till folkhögskola anordnade byggnader. Vidare erfordrades för anordnande av ett flygfält å Axvall ett område, som år 1935 upplåtits på 25 år till Axvalls idrottsplatskommitté. Idrottskommittén hade på detta område nedlagt cirka 40,000 kronor för iordningställande av idrottsplats. Slutligen syntes det sannolikt, att kronan bleve tvungen lämna vederlag till vissa jordägare, vilka sedan gammalt använde Axvalla hed för mulbete.

Slutligen hava — i anledning av framställningar från *Mariestads stadsfullmäktiges beredningsutskott* — undersökningar företagits angående möjligheterna för att förlägga den ifrågavarande flottiljen till Björsäter i trakten av Mariestad. Rörande denna fråga har i huvudsak följande förekommit. I skrivelse till chefen för försvarsdepartementet *den 19 april 1938* har beredningsutskottet hemställt, att ett med skrivelsen framlagt förslag till flottiljeförläggning inom Björsäters socken måtte upptagas till behandling, innan förlägningsfrågan slutligen avgjordes. Den till förläggning föreslagna platsen vore belägen invid Vänern och vore mycket jämn i fråga om såväl jordens beskaffenhet som höjdläge. Även ur dräneringssynpunkt vore den ifrågasatta platsen synnerligen fördelaktig. För personalens trivsel ställde sig platsen i Björsäter i flera avseenden fördelaktigare än Sätenäsförslaget. För övningar kunde disponeras dels en betydande vik av Vänern omedelbart utanför flygfältet, där praktiskt taget ingen båttrafik förekomme, dels även ett större markområde å en utskjutande landtunga. Kostnaderna för fältets anordnande ansåges bliva lägre än vid Sätenäs, särskilt som vissa bidrag till markförvärv kunde ställas i utsikt från Mariestads stad och andra kommuner.

Chefen för flygvapnet och flygförvaltningen hava *den 25 april 1938* i anledning av remiss inkommit med yttrande över beredningsutskottets nyssberörda framställning och därvid till en början anmält, att flottiljens förläggande till någon plats i trakten av Mariestad redan tidigare varit föremål för myndigheternas överväganden. Med ledning bland annat av vissa under sommaren 1937 företagna flygfältsrekognoseringar hade det emellertid bedömts såsom icke möjligt att efter ett riksdagsbeslut år 1938 kunna så snabbt färdigställa flygfält å någon plats i Mariestadstrakten, att detta kunde tagas i bruk den 1 juli 1940, då flottiljen enligt gällande planer skulle uppsättas. Främst av detta skäl hade den av myndigheterna i Mariestad nu föreslagna platsen icke upptagits till behandling i chefens för flygvapnet och flygförvaltningens skrivelse

den 3 mars 1938. För att kunna taga ställning till den av myndigheterna i Mariestad verkställda utredningen hade flygmyndigheterna nu låtit verkställa ytterligare undersökningar på platsen. Undersökningarna hade utförts av byggnadsassistenten Gunnarson, i fråga om markförvärv m. m. under medverkan av domänintendenten i Skaraborgs län B. Ekberg. I anslutning till över undersökningarna avgivna rapporter ville chefen för flygvapnet och flygförvaltningen anföra i huvudsak följande synpunkter rörande den ifrågasatta platsens lämplighet för förläggning av en flygflottilj jämförd med motsvarande förhållanden vid Sätenäs:

Goda möjligheter föreligger att anordna ett flygfält vid Björsäter. Det föreslagna fältet har tillräckliga dimensioner och är i detta avseende jämbördigt med Sätenäs. Flygfältets omgivning vid Björsäter medgiva även, liksom fallet är vid Sätenäs, möjligheter till framtida utvidgning. De närmaste omgivningarna kring fältet vid Björsäter medgiva i huvudsak obehindrad inflygning från norr och från söder. I väster befintlig skogklädd höjdsträckning och Björsätergårdarna i öster inskränka däremot den fria inflygningen i nämnda riktningar. Motsvarande förhållanden äro vid Sätenäs gynnsammare.

Markens beskaffenhet på fältet vid Björsäter torde sannolikt medgiva, att ett flygfält med erforderlig hållfasthet anordnas. Marken på Sätenäsfältet är dock bättre.

Det kring Björsäter liggande landskapets allmänna karaktär kan betraktas såsom i stort sett godtagbar ur synpunkten av en flottiljs övningar av olika slag. Baseringsmöjligheterna utanför flygfältet äro dock bättre i trakten av Sätenäs. Samma förhållande gäller i fråga om möjligheten att erhålla för bombfällning och skjutning lämpliga mark- och vattenområden.

Önskemålet ur såväl tjänstens som den enskildes synpunkt att förlägga flottiljen i närheten av en plats med ordnade skolförhållanden tillgodoses sannolikt något bättre vid en förläggning till Björsäter. Det må emellertid beaktas, att gymnasium icke finnes i Mariestad lika litet som i närheten av Sätenäs. Vad personalens intressen i övrigt angår blir det i båda fallen nödvändigt att uppföra tjänstebostäder å förläggningsplatsen. Vad Björsäter beträffar, blir avståndet från Mariestad till den avsedda platsen för flottiljens etablissemang med den planerade sträckningen av landsvägsförbindelserna omkring 13 å 14 kilometer. Detta avstånd måste anses vara för stort för att personalen i större utsträckning skall utan betydande olägenheter för tjänsten kunna vara bosatt i staden. Vid de verkställda kostnadsberäkningarna har dock räknats med tjänstebostäder endast för omkring två tredjedelar av personalen. Den återstående delen skulle således hänvisas till att bo i Mariestad.

Vad så de ekonomiska förhållandena beträffar så kunna byggnadskostnaderna, vad etablissemang angår, beräknas bliva lika i båda alternativen. Övriga kostnader sammanhånga med markförvärv, flygfältets iordningställande och i anslutning därtill erforderliga arbeten samt tjänstebostäder. En jämförelse mellan beräkningarna i den underdåniga skrivelsen den 3 mars 1938 angående F 7 förläggning och i till denna skrivelse fogad bilaga giva vid handen följande:

	Sätenäs	Björsäter
Markförvärv	690.000	550.000
Flygfältets iordningställande	250.000	650.000
Tjänstebostäder	730.000	500.000
Summa	1,670,000	1,700,000

I ovanstående tabell ingå icke kostnaderna för vatten och avlopp, terrasseringsarbeten m. m. Med hänsyn till att flottiljens etablissemang i Björsäteralternativet, därest etablissemang icke skall förläggas helt skyddat, måste förläggas å väsentligt mera stenbunden mark än å Sätenäs, måste man emellertid räkna med att nämnda kostnader bliva något högre i Björsäteralternativet än i Sätenäsalternativet. Det synes sålunda sannolikt, att en förläggning till Björsäter skulle medföra något högre kostnader än vid en förläggning till Sätenäs.

Av det ovan i fråga om kostnaderna anförda framgår, att dessa i Björsäteralternativet kunna bliva något högre eller något lägre än i Sätenäsalternativet, beroende på den uppgörelse, som kan komma att träffas mellan kronan och vederbörande kommunala myndigheter. Dessa differenser äro emellertid så obetydliga, att man i stort sett kan betrakta Björsäter- och Sätenäsalternativen såsom ur ekonomisk synpunkt jämbördiga.

Vad slutligen tidsfaktorn angår få chefen för flygvapnet och flygförvaltningen anför följande.

En förläggning av F 7 till Sätenäs medgiver flottiljens planenliga uppsättning från och med den 1 juli 1940. En förläggning till Björsäter kommer med hänsyn till att flygfältet kan tagas i anspråk för flygtjänst först sommaren 1942 att medföra två års försening med flottiljens uppsättning. Därest — med hänsyn till de ytterligare utredningar, som oundgängligen erfordras, innan statsmakterna kunna fatta slutgiltig ställning till Björsäteralternativet — frågan skulle komma att avgöras först av nästa års riksdag, skulle förseningen av F 7 uppsättning sannolikt komma att uppgå till tre år.

Som en sammanfattning av undersökningarna rörande Björsäter hava chefen för flygvapnet och flygförvaltningen i sin nyssberörda skrivelse anført, att möjligheter föreläge att till Björsäter förlägga en flygflottilj under i stort sett goda förhållanden. Dessa vore dock icke gynnsammare eller i flera betydelsefulla avseenden ens lika gynnsamma som vid en förläggning till Sätenäs. Kostnaderna vore ej heller lägre, i varje fall icke nämnvärt. Anordnandet av en flygflottiljförläggning vid Björsäter droge avsevärt längre tid än vid Sätenäs och kunde icke genomföras till den för flottiljens uppsättning bestämda tidpunkten. Då sålunda en förläggning av F 7 till Björsäter i stället för till Sätenäs icke skulle medföra några fördelar men däremot omöjliggöra flygvapnets planenliga uppsättning, finge chefen för flygvapnet och flygförvaltningen avstyrka en förläggning av flygflottiljen i fråga till Björsäter.

Sedan *beredningsutskottet* med skrivelse den 25 april 1938 inkommit med viss ytterligare utredning i ärendet, varvid ifrågasatts, bland annat, att flygfältet skulle erhålla ett i viss mån annat läge än som i den första skrivelsen föreslagits, vilket skulle medföra, att fältet skulle kunna färdigställas till den 1 juli 1940, har *chefen för flygvapnet* den 3 maj 1938 till chefen för försvarsdepartementet avgivit en promemoria i ärendet. Däri har framhållits, att det föreslagna ändrade läget av flygfältet med hänsyn till omkringliggande hinder icke kunde ur flygsäkerhetssynpunkt godtagas. Flygmyndigheternas undersökningar och beräkningar rörande tidsförhållanden och kostnader hade utgått från ett läge för flygfältet, som vore ur flygteknisk synpunkt godtagbart, även om förhållandena icke heller här bleve de bästa. Detta fält kunde enligt flygmyndigheternas uppfattning icke befinna sig i för bombförband godtag-

bart skick den 1 juli 1940. I fråga om de av beredningsutskottet gjorda jämförelserna mellan Såtenäs och Björsäter ville chefen för flygvapnet framhålla, att flygfältet vid Såtenäs komme att bliva ur olika synpunkter bättre än det vid Björsäter, att övningsmöjligheterna vid Såtenäs komme att särskilt i fråga om bombfällning och skjutningar bliva bättre än vid Björsäter samt att flottiljen vid Såtenäs kunde — i motsats till vid Björsäter — erhålla ett klart avgränsat och i hög grad koncentrerat område för sin verksamhet.

Med skrivelse den 4 maj 1938 har beredningsutskottet överlämnat en promemoria rörande frågan om flygfält vid Björsäter, däri utskottet närmare utvecklat skälen för att flygflottiljens förläggning till Björsäter enligt utskottets mening icke skulle komma att fördröja flygfältets färdigställande och ej heller i andra avseenden vore mindre fördelaktig än en förläggning till Såtenäs utan tvärtom medförde beaktansvärda fördelar. Utskottet har därvid åberopat, bland annat, ett av statens lantbruksingenjör H. Welin-Berger och jordbrukskonsulten hos Älvsborgs läns norra hushållningssällskap H. Djurberg utfärdat utlåtande angående en av dem den 2 maj 1938 företagen okulär besiktning av de till flygfält föreslagna områdena vid Björsäter och Såtenäs.

Slutligen har chefen för flygvapnet den 6 maj 1938 inkommit med ytterligare en promemoria i ärendet, däri särskilt framhållits, att Såtenäs-alternativet erbjöde åtskilliga fördelar i övningshänseende framför Björsäter-alternativet.

Departements-
chefen.

Den första fråga, som i detta ärende läres böra upptagas till bedömande, är det av chefen för flygvapnet och flygförvaltningen framförda önskemålet om upphävande av 1936 års beslut att förlägga en av de till nyuppsättning planerade flygflottiljerna till Karlstad. De mot denna förläggning från myndigheternas sida anförda betänkligheterna äro av två slag, dels ekonomiska och dels militärt-organisatoriska.

I ekonomiskt hänseende betingades 1936 års beslut om en flygförläggning i Karlstad bland annat därav, att genom den samtidigt beslutade nedskärningen av Värmlands regemente till en infanterikår vissa delar av regementets nuvarande etablissement skulle kunna frigöras för att användas till flygflottiljeförläggning. I detta hänseende är emellertid att märka, att försvarsbeslutet såtillvida avvek från de förslag, som framlades såväl av 1930 års försvarskommission som av Kungl. Maj:t i 1936 års försvarsproposition, att dessa senare inneburo, att Värmlands regemente skulle helt indragas. Bibehållandet av regementet i form av en infanterikår rubbar naturligen i väsentlig grad förutsättningarna för att bereda tillräckliga utrymmen åt flygflottiljen i det befintliga kasernetablissementet. I försvarsbeslutets kostnadsberäkningar för flygflottiljens anordnande upptogos emellertid samma byggnadskostnader som de av försvarskommissionen och i försvarspropositionen beräknade. Av utredningen i förevarande ärende framgår, att kostnaderna för ordnande av flygflottiljens förläggning till Karlstad — fränsett flygfältets iordningställande — numera kunna beräknas till 1,840,000 kronor, ett belopp som med 800,000 kronor överstiger det i försvarsbeslutet angivna. Även om

nämnda belopp skulle kunna något nedpressas, synes det uppenbart, att byggnadskostnaderna komma att bli väsentligt högre än som beräknats, vilket framför allt lärer vara att tillskriva den nyssberörda omständigheten, att etablissementet enligt försvarsbeslutet även skall lämna utrymme åt den slutade infanterikåren.

Den väsentligaste kostnadsökningen i förhållande till försvarsbeslutets beräkningar hänför sig emellertid till iordningställandet av flygfältet. I försvarsbeslutet — liksom i försvarskommissionens betänkande och i försvarspropositionen — upptogos kostnaderna härför till ett belopp av 500,000 kronor. Denna summa angavs i samtliga fall vara byggd på uppgifter från stadsingenjörskontoret i Karlstad. Vid de undersökningar, som sedermera vidtagits av flygvapnets myndigheter, har uttrönts, att denna beräkning uppenbarligen vilar på förutsättningar, som i själva verket icke varit för handen. Utan att här kunna närmare ingå på huru den nämnda kostnadssiffran ernåtts, har jag att konstatera, att enligt av flygmyndigheterna företagna undersökningar och beräkningar, vilkas riktighet anledning icke förefinnes att ifrågasätta, iordningställandet av flygfält i Karlstad skulle draga en kostnad av sammanlagt 1,775,000 kronor, d. v. s. 1,275,000 kronor mera än som i försvarsbeslutet beräknats.

Då sålunda kostnaderna för en förläggning av flygflottiljen till Karlstad enligt den i detta ärende förebragta utredningen skulle komma att överstiga vad som enligt försvarsbeslutet beräknats med över 2,000,000 kronor, synes det stå klart, att de skäl av ekonomisk art, som ansetts tala för en dylik förläggning, i mycket avsevärd grad försvagats.

Från flygmyndigheternas sida har emellertid gjorts gällande, att även frånsett de ekonomiska synpunkterna den tilltänkta förläggningen av flygflottiljen till Karlstad skulle vara förenad med allvarliga olägenheter. Framst hänföra sig dessa invändningar till flygfältets beskaffenhet. På grund av markens lösa konsistens och fuktiga belägenhet anse myndigheterna det tvivel underkastat, om flygfältet någonsin skall kunna bli fullt användbart, i varje fall för tunga bombplan. Härtill kommer, att flygfältet på flera sidor begränsas av besvärande hinder. Utmed ena sidan löper den elektrifierade järnvägen Karlstad—Kil. Längs hälften av fältets södra begränsningslinje går järnvägen Karlstad—Skoghall, vars elektrifiering förberedes. På andra sidor begränsas fältet av skogsklädda bergssträckor. Flygmyndigheterna hava i ärendet uttalat, att dessa i stort sett runt hela fältet befintliga hinder innebära uppenbara risker för allvarliga olyckor vid militär flygning. Som helhetsomdöme om Karlstadförläggningen hava myndigheterna anført, att denna skulle utgöra en olämplig, riskabel och därtill kostsam lösning av förläggningsfrågan.

För min del har jag icke kunnat undgå att finna de emot flygflottiljens förläggning till Karlstad anförda invändningarna grundade på starka skäl. Att en dylik lösning blir väsentligt dyrare än som räknats med i försvarsbeslutet har redan framhållits. Då därtill kommer, att man enligt vad myndigheterna påvisat även med dessa ökade kostnader skulle erhålla en förlägg-

ning, som i viktiga hänseenden måste betecknas som otillfredsställande och ur säkerhetssynpunkt riskabel, har jag — efter att hava vid ett personligt besök på platsen tagit del av de lokala förhållandena därstädes — kommit till den uppfattningen, att klokheten och försiktigheten bjuda att övergiva tanken på att förlägga den ifrågavarande flygflottiljen till Karlstad.

Därest på sätt jag sålunda vill föreslå beslutet om förläggande av F 7 till Karlstad upphäves, uppställer sig omedelbart frågan om vilka konsekvenser ett sådant beslut kan eller bör medföra med avseende å användningen av de utrymmen i Värmlands regementes nuvarande etablissement, som avsetts skola övertagas av F 7. Det år 1936 fattade beslutet om Värmlands regementes nedskärande till en kår, Värmlands fältjägarkår, var som förut framhållits i viss mån betingat av att F 7 förutsattes skola förläggas till Karlstad. Om nu så icke kommer att ske, ligger det nära till hands att överväga, huruvida icke Värmlands regemente lämpligen borde bibehållas som ett infanteriregemente av normal storlek och minskningen till en kår i stället kunde utan motsvarande olägenheter ske med något annat infanteriregemente. Ett särskilt skäl härför utgör den omständigheten, att Karlstads stad kan förväntas komma att göra gällande vissa å tidigare överlåtelseavtal grundade anspråk på återbekommande av delar av det nuvarande övningsfältet, därest Värmlands regementes minskning till en kår genomföres. Ett regemente, som i stället vore tänkbart att reducera till en kår är Livgrenadjärregementet, vars nuvarande etablissement i Linköping enligt försvarsbeslutet skall delvis övertagas av det till nyuppsättning beslutade Östgöta luftvärnsregemente. Att en sådan lösning — samtidigt som den medförde, att etablissementet i Karlstad bleve helt utnyttjat för sitt ändamål — skulle medföra vissa fördelar av bland annat ekonomisk art synes stå klart. Däremot tarvar frågan rätt ingående undersökningar rörande de föreliggande militära och organisatoriska betingelserna för en dylik lösning. Då dessa undersökningar ännu icke kunnat slutföras, är jag icke beredd att nu uttala någon bestämd mening rörande förevarande spörsmål. Frågan torde icke heller med nödvändighet behöva slutligen lösas förrän vid 1939 års riksdag.

Jag övergår så till huvudfrågan i detta ärende, spörsmålet rörande platsen för förläggning av F 7, sedan Karlstadförslaget övergivits. Såsom av den föregående redogörelsen framgår hava flygmyndigheterna vidtagit ingående undersökningar för ändamålet å ett flertal platser i västra och mellersta Sverige, nämligen Karlskoga, Örebro, Trollhättan, Sätenäs, Axvall och Björnsäter. Ytterligare ett antal platser har varit under övervägande men kunnat av olika skäl redan utan närmare undersökning avvisas. Den i ärendet förebrogta utredningen synes enligt min mening utvisa, att två av de nämnda närmare undersökta platserna, nämligen Trollhättan och Sätenäs, böra komma i åtanke framför de övriga. Gentemot en förläggning till Karlskoga, Örebro och Axvall hava nämligen från myndigheternas sida, såsom av det föregående framgår, framförts så vägande invändningar av olika slag, att dessa platser — även om åtskilliga fördelar kunna påvisas vara förenade med

en förläggning dit — i jämförelse med Trollhättan och Såtenäs måste komma i bakgrunden. Och vad beträffar Björsäter, som eljest onekligen erbjuder vissa fördelar som förläggningsplats, har jag efter tagen kännedom om olika på frågan inverkan omständigheter kommit till den bestämda uppfattningen, att det måste anses högeligen ovisst, huruvida ett fullgott flygfält skall kunna iordningställas där till tidpunkten för flottiljens uppsättande. Redan på denna grund anser jag, att Björsäter näppeligen kan ifrågakomma såsom förläggningsplats för flottiljen. Härtill kommer, att — enligt vad flygmyndigheterna i ärendet framhållit och jag själv vid besök på platsen varit i tillfälle att iakttaga — övningsförhållandena särskilt i avseende å bombfällnings- och skjutningsmöjligheter äro väsentligt fördelaktigare vid Såtenäs än vid Björsäter. Detta beror framför allt därpå, att bombfällning och skjutning vid Såtenäs kunna försiggå över delar av Väneren, som helt sakna trafik, medan dylika övningar vid Björsäter måste försvåras och störas av att motsvarande vattenområde där icke kan helt friläggas från trafik av fiske- och andra båtar. Framhållas må för övrigt, att Björsäter-alternativet icke heller skulle komma att bliva i någon väsentlig mån ekonomiskt fördelaktigare än Såtenäs-alternativet, med vilket det närmast är att jämföra.

En inbördes jämförelse mellan Trollhättan och Såtenäs såsom förläggningsplatser för F 7 erbjuder onekligen vissa svårigheter, beroende på det värde man vill tillmäta vissa i fråga om de två platserna förefintliga fördelar och olägenheter i nämnda hänseende. Vad först beträffar flygfält finnas på båda platserna goda möjligheter att erhålla ett fullgott sådant med goda utvecklingsmöjligheter. Det omgivande landskapet är också i bägge fallen lämpligt för ett flygförbands övningar av olika slag. Till förmån för Trollhättan-alternativet talar den omständigheten, att förläggningen blir anknuten till en stad med därav följande fördelar för personalen i fråga om tillgång till bostäder, skolor m. m. Som en med detta alternativ förknippad fördel har också åberopats den omständigheten, att Svenska aeroplanaktiebolagets nya flygplanfabriker komma att bliva belägna i omedelbar närhet till flottiljen med därav följande möjligheter till reparationer m. m. Å andra sidan har framhållits, att detta förläggningsalternativ även innebär avsevärda olägenheter, hänförliga till de friktioner mellan flygflottiljen och bolaget som lätt kunna komma att uppstå vid den gemensamma användning av flygfältet, som utgör en av förutsättningarna i alternativet. Denna synpunkt har särskilt starkt framhållits i flygmyndigheternas förenämnda skrivelse den 31 mars 1938. Ur ekonomisk synpunkt ställer sig emellertid Trollhättan-alternativet såtillvida avsevärt fördelaktigare än Såtenäs-alternativet, att engångskostnaderna för förläggningen till Trollhättan av flygförvaltningen beräknats till 3,275,000 kronor, medan förläggningen till Såtenäs kostnadsberäknats till 5,310,000 kronor, allt enligt 1934—1935 års prisnivå.

Den nämnda avsevärda skillnaden i engångskostnad mellan de två förläggningsalternativen medför, att det dyrare alternativet, Såtenäs, endast bör kunna ifrågakomma, därest påtagliga fördelar äro förknippade därmed i förhållande till Trollhättan. Enligt flygmyndigheternas uppfattning är detta

fallet. Sålunda äro det avsedda flygfältets omgivningar så gott som fullständigt fria från hindrande masker. Vidare finnas i fältets omedelbara närhet utmärkta möjligheter till övningar i skjutning och bombfällning, medan dylika övningar i Trollhättan endast skulle kunna bedrivas på ett rätt avsevärt avstånd från förläggningen. Slutligen har framhållits, att de förut omförmälda olägenheterna, som äro förknippade med ett med Svenska aeroplanaktiebolaget gemensamt utnyttjande av flygfältet i Trollhättan, icke äga någon motsvarighet i Såtenäs. Flygmyndigheterna hava därför ansett Såtenäs-alternativet ur militära synpunkter vara överlägset alla andra undersökta alternativ.

För egen del har jag vid ett övervägande av de olika omständigheter, som kunna anses tala för eller emot det ena eller andra alternativet, stannat vid den uppfattningen, att Såtenäs-alternativet erbjuder så många och påtagliga fördelar i jämförelse med alternativet Trollhättan, att jag oaktat de väsentligt större engångsutgifter, som därav betingas, anser mig böra förorda flottiljens förläggande till Såtenäs. Vad som därvidlag varit för mig avgörande är icke blott den ur övnings- och flygsäkerhetssynpunkt otvivelaktigt överlägsna belägenheten — varom jag vid besök å bägge platserna varit i tillfälle att personligen göra iakttagelser — utan även och framför allt den omständigheten, att därigenom undvikas de enligt min mening påtagliga olägenheter i fråga om flygfältets utnyttjande, som kunna befaras bliva en följd av en förläggning till Trollhättan. Trollhättans stad har visserligen i samverkan med Svenska aeroplanaktiebolaget erbjudit sig att utan kostnad för statsverket ställa för flygfält och etablissement erforderlig mark till flygförvaltningens förfogande ävensom att bekosta flygfältets torrläggning och planering m. m. Flygfältet skulle emellertid därvid överlämnas till flygförvaltningens förfogande med villkor, bland annat, att bolaget icke därigenom åsamkades några extra kostnader eller hindrades vid sina provflygningar samt att flygfältet i sin helhet förbleve bolagets egendom. Enligt vad som framgår av flygmyndigheternas skrivelse den 31 mars 1938 är det att förvänta, att bolagets provflygningar komma att få en betydande omfattning. Bolaget har också förbehållit sig full frihet angående tiderna för dessa. Vid dessa förhållanden kan jag icke annat än dela myndigheternas uppfattning, att de inskränkningar i fråga om flygfältets utnyttjande, som utgöra en förutsättning för Trollhättan-alternativets genomförande, innebära alltför stora risker såväl för störningar i flottiljens verksamhet som för andra framtida konfliktsituationer för att en dylik förläggning skall kunna tillrådas. Härtill kommer att, enligt vad utredningen i ärendet giver vid handen, de årliga kostnaderna för övningar, flygfältsunderhåll m. m. vid Såtenäs kunna beräknas komma att rätt avsevärt understiga motsvarande kostnader vid en förläggning till Trollhättan.

Om alltså flottiljen i fråga enligt min mening bör förläggas till Såtenäs, uppställer sig till en början frågan om förvärvet av för förläggningen därstädes erforderlig mark. Från den nuvarande ägaren till Såtenäs egendom föreligger anbud om försäljning av egendomen för ett pris av 650,000 kronor utan inventarier. Flygförvaltningen har emellertid i sin förenämnda skrivelse den

12 mars 1938 framhållit, att den egentliga köpeskillingen enligt anbudet på grund av vissa angivna omständigheter i själva verket finge anses uppgå till cirka 717,000 kronor. Då egendomens taxeringsvärde utgjorde 548,800 kronor och en på ämbetsverkets föranstaltande verkställd värdering av densamma slutade å 614,700 kronor, ansåge ämbetsverket den begärda köpeskillingen alltför hög. Ämbetsverket har därför ansett det vara nödvändigt att tillgripa expropriation. Kostnaderna härför hava beräknats till 640,000 kronor. För egen del anser jag mig icke nu kunna fatta definitiv ståndpunkt till frågan, huruvida det föreliggande köpeanbudet bör antagas eller huruvida förvärvet bör ske genom expropriation. Frågan därom torde det få ankomma på Kungl. Maj:t att längre fram taga ställning till. I varje fall torde det knappast vara möjligt eller lämpligt att från förvärvet utesluta vissa delar av egendomen, vilka icke bliva direkt erforderliga för flygflottiljen. Dylika delar torde i stället efter förvärvet böra antingen överlämnas till domänverkets förvaltning eller också, därest så finnes lämpligt, övertagas av statens jordnämnd i och för dess verksamhet.

Kostnaderna för andra lätta bombflottiljens förläggande till Sätenäs hava i ärendet angivits till sammanlagt 5,310,000 kronor, därav 690,000 kronor¹⁾ för markförvärv och 4,620,000 kronor för byggnader, flygfältsarbeten m. m. Härvid är att märka, att sistnämnda belopp beräknats efter de arbets- och materialpriser, som gällde under åren 1934—1935. För närvarande torde den verkliga kostnaden ligga cirka 20 procent däröver.

Därest, på sätt jag i det följande kommer att föreslå, ett utbyte kommer till stånd mellan Sätenäsflottiljen och den till Karlsborg förlagda flottiljen, så att den förstnämnda flottiljen kommer att bestå av en medeltung bombflottilj i stället för av en lätt, komma kostnaderna för Sätenäsförläggningen att undergå vissa ökningar, vilka emellertid i huvudsak kompenseras av motsvarande minskningar för Karlsborgsförläggningen. Sålunda beräknas hangarbyggnaderna med uppställningsplaner komma att draga en kostnad av sammanlagt 1,095,000 kronor för en medeltung mot 550,000 kronor för en lätt flottilj (se tabellen å sid. 15). Verkstadsbyggnaden beräknas komma att kosta 335,000 kronor mot 210,000 kronor. Slutligen anses kostnaderna för förläggningsbaracker tarva en ökning med cirka 50,000 kronor till 550,000 kronor. Merkostnaderna för förläggning av en medeltung bombflottilj till Sätenäs i stället för en lätt kunna sålunda beräknas till 720,000 kronor och kostnaderna för hela förläggningen till $(5,310,000 + 720,000 =) 6,030,000$ kronor, fortfarande med utgångspunkt från 1934—1935 års priser. Med en beräknad prisfördyring av 20 procent å byggnads- och flygfältsarbeten m. m. blir den beräknade kostnaden för hela förläggningen $(6,030,000 + 1,070,000 =) 7,100,000$ kronor. Inom nämnda belopp lära jämväl kunna rymmas vissa merkostnader för en del av flygförvaltningen i kostnadsberäkningarna icke medtagna särskilda flygfältsarbeten, vilka enligt vad under ärendets behandling blivit uttrönt torde komma att visa sig erforderliga.

¹⁾ Härav avses 40,000 kronor till åtgärder för att göra egendomen gravationsfri efter köpet.

Av det för Sätenäsförläggningens ordnande erforderliga beloppet beräknas 1,000,000 kronor böra vara tillgängliga redan under budgetåret 1938/1939 och återstoden under därpå följande budgetår. Det nyssnämnda beloppet, 1,000,000 kronor, torde böra anvisas å kapitalbudgeten för nästkommande budgetår under »Fonden för förslag till statsverket». Rörande sättet för avskrivning av denna kapitalinvestering läser chefen för finansdepartementet komma att i annat sammanhang framlägga förslag.

I och med genomförandet av det sålunda framlagda förslaget om förändrad förläggningsplats för F 7 uppkomma vissa andra spørsmål, som i anslutning därtill kräva sin lösning. Ett av dessa rör frågan om förläggningen av flygvapnets underofficersskola. Denna skola har alltsedan sin tillkomst varit och är alltjämt anknuten till Västmanlands flygflottilj i Västerås. Enligt 1936 års försvarsbeslut skall skolan emellertid ingå i den flottilj, som avsetts skola förläggas till Karlstad. Med ett upphävande av beslutet om förläggande av F 7 till Karlstad måste sålunda jämväl beslutet om platsen för underofficersskolan revideras. Flygmyndigheterna hava i sin förberörda skrivelse den 3 mars 1938 uttalat, att ur flygvapnets synpunkt en förflyttning av skolan från dess nuvarande förläggning i Västerås icke är önskvärd utan fastmera skulle vara ur olika synpunkter olämplig. Myndigheterna hava därför ansett beslutet om underofficersskolans förläggning till F 7 böra upphävas och föreslagit, att skolan i stället allt framgent skall vara förlagd till Västmanlands flygflottilj i Västerås. Till denna åsikt anser jag mig böra ansluta mig. Frågan om den sålunda föreslagna förändringen läser emellertid böra föreläggas riksdagen för godkännande.

Ett annat spørsmål, som i detta sammanhang bör lösas, är den av flygmyndigheterna i skrivelsen den 3 mars 1938 upptagna och av mig förut berörda frågan, huruvida den flottilj som föreslås skola förläggas till Sätenäs bör — liksom Karlstadflottiljen enligt försvarsbeslutet — utgöras av en lätt bombflottilj eller huruvida ett utbyte bör ske, så att den medeltunga bombflottilj, som enligt försvarsbeslutet skall vara förlagd till Karlsborg (Västgöta flygflottilj), förläggas till Sätenäs och Karlsborgsflottiljen i stället blir en lätt bombflottilj. Flygmyndigheterna hava därutinnan framhållit, att en förläggning till Sätenäs kommer att medföra, att den dit förlagda flottiljen erhåller ett flygfält, som särskilt i fråga om hinderfrihet och markbeskaffenhet är väsentligt bättre än flygfältet å Karlsborg. Då ett av en tung bombflottilj bestående förband vore i behov av ett större och bättre fält än en lätt bombflottilj, syntes det lämpligt, att en omplacering av angiven art komme till stånd. Ett dylikt utbyte synes även enligt min mening lämpligen böra äga rum. Rörande denna åtgärd i och för sig läser Kungl. Maj:t äga besluta utan riksdagens hörande. Då därigenom uppkomma vissa konsekvenser av ekonomisk art, torde frågan emellertid böra underställas riksdagens prövning.

I sistnämnda hänseende har flygförvaltningen i skrivelse den 13 april 1938 anført i huvudsak följande: För Västgöta flygflottilj å Karlsborg vore avsett att under budgetåret 1938/1939 uppföra bland annat två hangarbyggnader för

medeltunga bombplan jämte uppställningsplaner för en sammanlagd kostnad av 870,000 kronor (se 1938 års statsverksproposition, kapitalbudgeten: bil. 3 sid. 10). Tillsammans med den beräknade prisförhöjningen av 20 procent stode för ändamålet till förfogande sammanlagt (870,000 + 174,000 =) 1,044,000 kronor. En under innevarande budgetår uppförd liknande hangarbyggnad, som sålunda ursprungligen avsetts för en medeltung division, avsåges efter den föreslagna förändringen skola användas för två lätta divisioner. Därvid måste dock tjänsteutrymme för den andra divisionen tillbyggas. Under budgetåret 1938/1939 erfordrades sålunda, förutom det nämnda tjänsteutrymmet, hangarbyggnad för den tredje divisionen jämte uppställningsplan. De härför erforderliga kostnaderna beräknades uppgå för det ökade tjänsteutrymmet till 70,000 kronor, för den nya hangarbyggnaden till 225,000 kronor och för uppställningsplanen till 36,000 kronor eller tillsammans till 331,000 kronor. Härigenom uppstode en behållning av (1,044,000 — 331,000 =) 713,000 kronor. Det sålunda inbesparade beloppet, som funnes tillgängligt redan under budgetåret 1938/1939, borde lämpligen disponeras för utförande redan under nämnda budgetår av sådana arbeten för Karlsborgsflottiljen, som enligt föreliggande byggnadsprogram varit avsedda att utföras först under budgetåret 1939/1940. De arbeten, som sålunda borde komma till utförande, vore följande:

Officersmässbyggnad (uppföres i stället för avsedd skolsalsbyggnad; skolsalar inredas i stället i de till officersmäss avsedda lokalerna i kanslibyggnaden samt i ekonomibyggnaden; för nybyggnaden disponeras de 70,000 kronor, som beräknats för skolsalsbyggnaden jämte 20 procent tillägg därå eller 14,000 kronor samt 16,000 kronor av det till 115,000 kronor beräknade beloppet till »slip med tillfartsväg», vilket anses kunna nedbringas till 99,000 kronor)	kronor	100,000: —
Flygmaterieförråd (80,000 kronor + 20 procent)	»	96,000: —
Garagebyggnad (40,000 kronor + 20 procent)	»	48,000: —
Flygplatsbelysning (210,000 kronor + 20 procent)	»	252,000: —
Flyttning av skjutbana (15,000 kronor + 20 procent)	»	18,000: —
Tjänstebostäder (145,000 kronor + 20 procent)	»	174,000: —
Administration (20,800 kronor + 20 procent)	»	25,000: —
		<hr/>
	Summa kronor	713,000: —

Tillika har flygförvaltningen anmält, att den förläggingsbarack, som enligt föreliggande planer vore avsedd att för 120,000 kronor uppföras för Västgöta flygflottilj under budgetåret 1939/1940, genom flottiljens förändring till en lätt bombflottilj icke längre erfordrades utan kunde utgå ur byggnadsprogrammet.

För min del anser jag mig böra tillstyrka de förändringar i byggnadsprogrammet för Karlsborgsflottiljen, som sålunda — i anlutning till förslaget om flottiljens förändrade karaktär — av flygförvaltningen föreslagits. Därest

riksdagen icke kommer att hava något att däremot erinra, är det sålunda min avsikt att framdeles, efter särskilda framställningar från flygförvaltningen, tillstyrka, att den del av det för flygvapnet avsedda, i reservationsanslaget till vissa engångskostnader för försvarsväsendets byggnader m. m. för budgetåret 1938/1939 ingående anslagsbeloppet å 7,200,000 kronor, som beräknats åbelöpa Västgöta flygflottilj, användes i huvudsaklig överensstämmelse med vad av flygförvaltningen i dess nyssberörda skrivelse föreslagits. Vid ett genomförande härav blir följden, att av de för Västgöta flygflottilj planerade byggnadsarbetena för budgetåret 1939/1940 komma att återstå allenast »slip med tillfartsväg», kostnadsberäknad till (115,000 — 16,000 =) 99,000 kronor, samt tjänstebostäder till ett belopp av (200,000 — 145,000 =) 55,000 kronor jämte för administrationskostnader (35,000 — 20,800 =) 14,200 kronor, allt enligt 1934—1935 års priser. Byggnadskostnaderna under budgetåret 1939/1940 för flottiljen i fråga skulle således komma att uppgå till sammanlagt (99,000 + 55,000 + 14,200 =) 168,200 kronor. Då flottiljens byggnadskostnader för budgetåret 1939/1940 förut beräknats till sammanlagt 885,000 kronor, utgör den genom de föreslagna förändringarna uppkommande kostnadsminskningen vid Karlsborgsflottiljen (885,000 — 168,200 =) 716,800 kronor, ett belopp som i stort sett motsvarar den av ombytet föranledda kostnadsökningen vid F 7.

Slutligen torde böra med några ord beröras frågan om de ändringar i flottiljernas benämning, som måste bliva en följd av de föreslagna åtgärderna. Den för F 7 fastställda benämningen Värmlands flygflottilj blir tydligen missvisande efter flyttningen till Såtenäs. Med hänsyn till att Såtenäs ligger i Västergötland, synes även den för Karlsborgsflottiljen fastställda benämningen Västgöta flygflottilj framdeles bliva mindre lämplig. Nya benämningar synas sålunda böra fastställas för såväl Karlsborgs- som Såtenäsflottiljerna. Jag torde framdeles få tillfälle att för Kungl. Maj:t framlägga förslag härom.

Under åberopande av vad sålunda anförts och med framhållande av att proposition i ärendet jämlikt § 54 riksdagsordningen torde kunna avlätas utan hinder av att den för propositioners avlämnande till riksdagen i allmänhet stadgade tiden gått till ända, hemställer jag, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen att

dels — med ändring av vad 1936 års försvarsbeslut däruinnan innehåller — besluta, att flygvapnets andra medeltunga bombflottilj skall förläggas till Såtenäs i Skaraborgs län, att den andra lätta bombflottiljen skall förläggas till Karlsborg samt att flygvapnets underofficersskola skall vara förlagd till Västmanlands flygflottilj i Västerås,

dels medgiva, att flygfält och kasernetablisement m. m. för andra medeltunga bombflottiljen må anordnas å Såtenäs huvudsakligen i överensstämmelse med vad i det föregående angivits och i enlighet med därvid framlagda kostnadsberäkningar,

dels ock till markinköp m. m. för andra medeltunga bomb-

flottiljens förläggning å kapitalbudgeten för budgetåret 1938/1939 under Fonden för förlag till statsverket anvisa ett *reservationsanslag* av kronor 1,000,000.

Vad föredragande departementschefen sålunda, med instämmande av statsrådets övriga ledamöter, hemställt behagar Hans Maj:t Konungen bifalla.

Ur protokollet:
Anders Broberg.